

VEDTATT I KOMMUNE STYRET 3.9.2012

KULTURMINNER I GJESDAL

KULTUR- MINNEPLAN FOR GJESDAL KOMMUNE

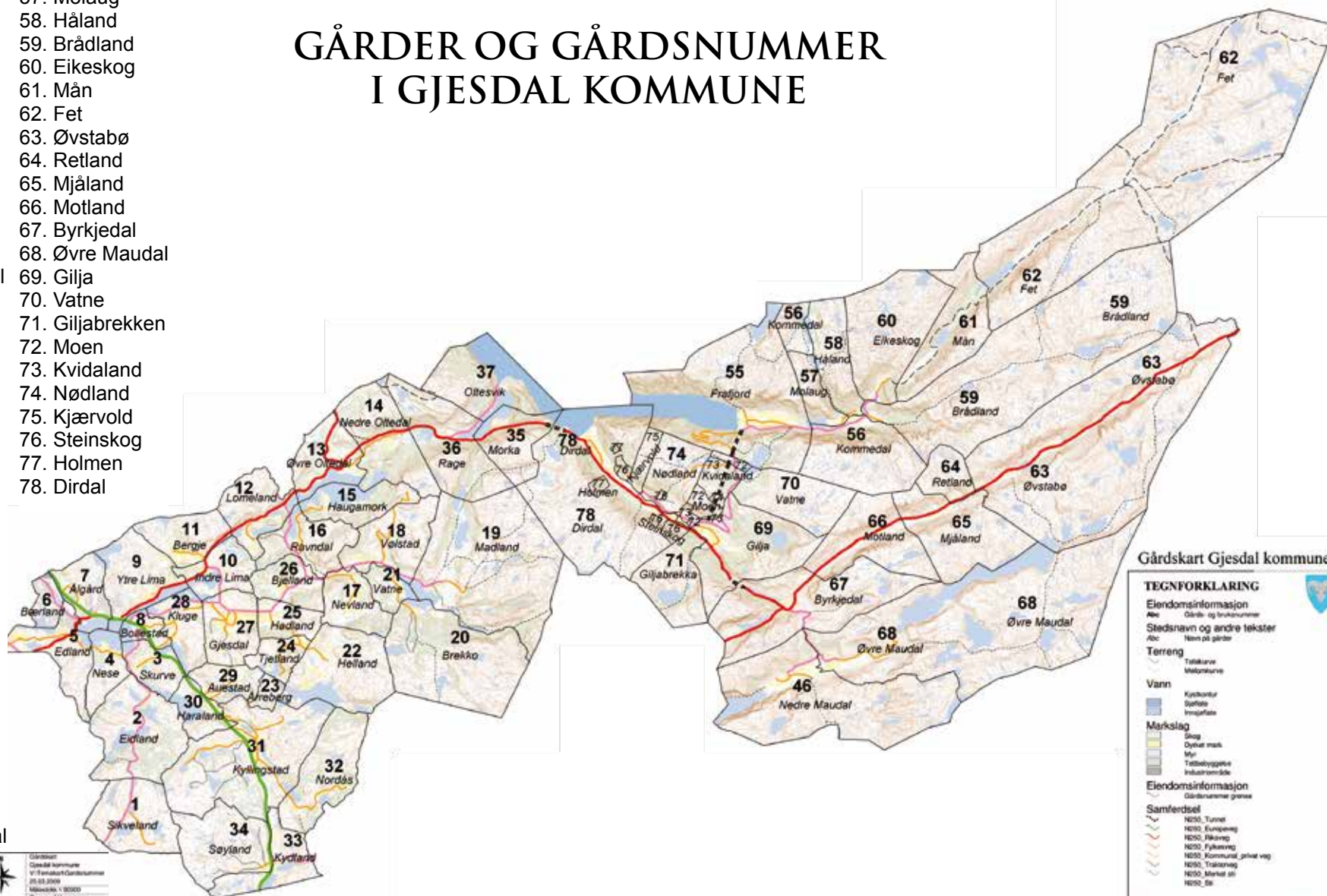
2012-2020

Grafisk formgiving: Ingvild Arnevik Aadnøy
Trykk: Printting Algård

*Forside: Fjellgarden Mån. Foto: Bjørn Hille, Jæren friluftsråd
Innside: Naustene i Frafjord. Foto: Kulturkontoret
Innside bak: Badedrakter produsert av DFU på Figjo. Foto: Kulturkontoret*

1. Sikveland
2. Eidland
3. Skurve
4. Nese
5. Edland
6. Bærland
7. Ålgård
8. Bollestad
9. Ytre Lima
10. Indre Lima
11. Bergje
12. Lomeland
13. Øvre Oltedal
14. Nedre Oltedal
15. Haugamork
16. Ravndal
17. Nevland
18. Vølstad
19. Madland
20. Brekko
21. Vatne
22. Helland
23. Årreberg
24. Tjetland
25. Hadland
26. Bjelland
27. Gjesdal
28. Kluge
29. Auestad
30. Haraland
31. Kyllingstad
32. Nordås
33. Kydland
34. Søyland
35. Mork
36. Rage
37. Oltesvik
46. Nedre Maudal
55. Frafjord
56. Kommedal
57. Molaug
58. Håland
59. Brådland
60. Eikeskog
61. Mån
62. Fet
63. Øvstabø
64. Retland
65. Mjåland
66. Motland
67. Byrkjedal
68. Øvre Maudal
69. Gilja
70. Vatne
71. Giljabrekken
72. Moen
73. Kvidaland
74. Nødland
75. Kjærvold
76. Steinskog
77. Holmen
78. Dirdal

GÅRDER OG GÅRDSNUMMER I GJESDAL KOMMUNE

«DEN SOM IKKE KAN FØRE SITT REGNSKAP
OVER 3000 ÅR, LEVER BARE FRA HÅND TIL
MUNN.»

Johan Wolfgang von Goethe, (1749-1832)

«DET FOLK SOM GLEMMER SIN HISTORIE
HAR INGEN FREMTID»

Henrik Arnold Wergeland, (1808-1845)

VEDLEGG

Fornminner (hensynssoner i kommuneplanen)

SEFRAK B-bygg

Litteraturliste

Handlingsprogram - prioriterte tiltak 2012-2015

Kart : Kulturminner og kulturmiljøer i Gjesdal kommune

INNHold

De verdifulle kulturminnene - side 6

Hvordan tar vi vare på kulturminnene? - side 9

Fornminner - side 16

Verneverdige bygninger - side 22

Tekniske og industrielle kulturminner - side 30

Kjerneområder på Ålgård - side 38

Samferdsel - side 44

Kultsteder og kirker - side 50

Kulturmiljøer - side 56

Krigsminner - side 64

Immaterielle kulturminner - side 68

FORORD

Kulturminnene, definert som alle spor etter menneskelig virksomhet, viser utviklingen som danner grunnlaget for dagens samfunn. I Gjesdal har vi mange ulike typer kulturminner; rester etter bosteder som kan dateres helt tilbake til steinalderen, flotte bygninger som vitner om DFU og industrihistorien og unike kulturmiljø som Limagarden, – for å nevne noen eksempler. Vår identitet er tuftet på industri og landbruk og det er spesielt mange spor etter disse virksomhetene.

Kulturminnene er uerstattelige verdier, og som kommune har vi et ansvar for å forvalte disse på en best mulig måte. Dette krever at vi har en god oversikt over hvilke kulturminner som finnes i Gjesdal og kunnskap om virkemidlene som kan tas i bruk. Det er dessuten viktig å ha klare målsettinger for arbeidet og en god plan for gjennomføring av de ulike tiltakene.

I arbeidet med Kulturminneplanen for Gjesdal kommune 2012-2020 har vi kartlagt noen av de viktigste kulturminnene våre, inndelt i kategoriene fornminner; verneverdige bygninger; tekniske og industrielle kulturminner; kjerneområder på Ålgård; samferdsel; kulturmiljøer; krigsminner og immaterielle kulturminner. Planen skisserer målsettinger og tiltak for de ulike områdene.

Det er et solid og omfattende arbeid som ligger til grunn for kulturminneplanen. Kommunestyret vedtok oppstart den 8. mars 2010 og høringsutkastet ble behandlet i drifts- og miljøutvalget 25. januar 2012. Endelig behandling i kommunestyret fant sted den 3. september 2012. Jeg vil takke arbeidsgruppen som har bestått av Ubbo Busboom, Tor Harald Lunde, Ingvild Arnevik Aadnøy og Jane Merete Jonassen fra Gjesdal kommune. I tillegg har Gjesdal historie- og ættesogelag ved Ørnulf Tendeland og Torstein Gilje samt Ålgård Rotary ved Harald Strand deltatt.

Hovedmålsettingen med kulturminneplanen for Gjesdal kommune 2012 til -20 er å sikre forutsigbarhet og langsiktighet i kulturminneforvaltningen samt forenkle og effektivisere kommunens arbeid i plan- og byggesaker. Planen skal fremme kunnskap om kulturminnene og den verdien de har som en del av vår kulturarv og identitet. Det er lagt ressurser i å gjøre planen attraktiv og lett tilgjengelig for innbyggere og andre interesserte. Planen danner et godt utgangspunkt for det viktige arbeidet som vi nå skal i gang med.

God lesning!

Bodil Sivertsen
rådmann

DE VERDIFULLE KULTURMINNENE

De første spor etter menneskelig aktivitet i Gjesdal finnes ved Stora Myrvatnet, om lag 10 km øst for Byrkjedal. Her er det blant annet funnet rester etter bosteder som kan dateres helt tilbake til eldre steinalder, ca. 7600 f. Kr. Fra steinalderen og frem til i dag finnes uendelig mange spor etter mennesker som har bodd og virket – og fremdeles bor og virker – i Gjesdal. Hustufter, gravrøyser, støler, driftsbygninger, bruer, industribygninger og boliger er noen eksempler på slike spor – eller kulturminner som det heter på fagspråket.

KULTURMINNENE ER VERDIER

Kulturminnene omgir oss og viser utviklingen som danner grunnlaget for dagens samfunn. DFU sin fabrikkbygning fra 1898 er således ikke bare et gammelt, og til dels forlatt bygg, men den rommer også historien om hvordan tettstedet Ålgård vokste frem. I tillegg forteller den et eventyr fra tekstilindustrien, om mote og design, og den gir informasjon om samtidens byggeskikk og arkitektur. Alle kulturminner kan på denne måten være dør inn til fjern eller nær historie og representerer derfor en verdi for samfunnet. Kulturminnene er også uerstattelige verdier. Et kulturminne som blir borte eller ødelegges kan noen ganger kopieres, men aldri erstattes. Derfor er det viktig å være bevisst hvilke kulturminner som er spesielt verdifulle for samfunnet, slik at disse kan tas vare på for fremtiden.

Et utvalg kulturminner i Gjesdal kommune.

Foto: Janne Håland, Geir Einarsen og kulturkontoret

SLIK DEFINERES KULTURMINNER I LOV OM KULTURMINNER (§2):

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

”Det er vanlig å dele kulturminner inn i to hovedkategorier, immaterielle og materielle. Lokale tradisjoner, sagn, myter, historier, stedsnavn, musikk og håndverkstradisjoner er eksempler på immaterielle kulturminner. Materielle kulturminner deles igjen inn i faste kulturminner, som for eksempel bygninger, gravhauger, broer og boplasser, og gjenstander”.

Verdisetting av kulturminner kan imidlertid være vanskelig. Riksantikvaren deler kulturminnene inn i tre verdinivå, nasjonal, regional og lokal verdi. Verdiene knyttes til begreper som kunnskap, opplevelse, identitet, estetikk og bruk. I tillegg vektlegges andre vesentlige egenskaper ved det enkelte kulturminnet, som for eksempel alder, autenticitet, sjeldenhet og representativitet. I Gjesdal kommune finnes kulturminner som kan tilskrives lokal og regional så vel som nasjonal verdi.

Bord: Pilespisser av flint funnet ved Store Myrvatn, datert til 7600 f. Kr.

KULTURMINNER I GJESDAL – GRUNNLAGET FOR PLANEN

Med lovens vide definisjon av hva som er et kulturminne – alle spor etter menneskelig virksomhet - sier det seg selv at alt ikke kan tas vare på. Hvilke kulturminner i Gjesdal er det da spesielt viktig å verne om? Denne planen forsøker å gi noen svar på dette spørsmålet. Det betyr imidlertid ikke at alle verneverdige og viktige kulturminner har kommet med. Mange er fremdeles ikke registrert, og planen må derfor først og fremst betraktes som en begynnelse på en prosess og på et langsiktig, strategisk arbeid.

Kulturminnene som løftes frem er i stor grad hentet fra tidligere registreringer og evalueringer, hvor mange fagpersoner og instanser har bidratt. Det har vært et mål i seg selv å bygge videre på det flotte arbeidet og grunnlaget som allerede finnes, men som fram til nå kanskje ikke helt har kommet til sin rett. Når det gjelder de eldste kulturminnene, som er fra før 1537 og kalles fornminner, foretok amanuensis ved UiS, Åsa Dahlin Hauken, i 1991 en vurdering og prioritering av registrerte felt i Gjesdal. Fornminnekapittelet finner derfor et naturlig utgangspunkt i hennes arbeid.

- 8 På 1970-tallet startet arbeidet med en nasjonal registrering og evaluering av samtlige bygninger fra før 1900, og planen fremhever bl.a. de bygninene i Gjesdal som ble vurdert som mest verdifulle her. Gjesdal kommune har også noen få bygninger som har et formelt vern gjennom Plan- og bygningsloven, og disse har selvsagt en viktig plass i planen.

Videre har Statens Vegvesen gjort en omfattende registrering og prioritering av veghistoriske kulturminner, og dette arbeidet danner således grunnlaget for kapittelet om samferdsel. I tillegg har medlemmene i arbeidsgruppen kommet med noen forslag til kulturminner som også er tatt med. Et viktig spørsmål i planperioden og videre fremover blir da hvilke andre kulturminner som skal registreres, evalueres og eventuelt tas vare på i Gjesdal.

PLANENS OPPBYGGING

Kulturminneplanen har altså fått en tematisk og ikke geografisk inndeling. Dette skyldes i hovedsak at kulturminnene også kategoriseres på denne måten i den øvrige kulturminneforvaltningen på regionalt og nasjonalt nivå. Det eneste unntaket er kapittel 6 som omhandler Ålgård. Siden Gjesdal kommune skal i gang med en ny sentrumsplan, som også vil omfatte mange kulturminneverdier, fant arbeidsgruppen det naturlig å skille dette ut i et eget kapittel. Innholdet her, sammen med mål og tiltak, vil da kunne fungere som et godt grunnlagsmateriale for arbeidet med sentrumsplanen.

For øvrig handler kapittel 2 om virkemidlene i vernearbeidet, altså hvordan vi kan ta vare på kulturminnene. Kapittel 3 omfatter eldre tiders kulturminner og kapittel 4 tar for seg verneverdige bygninger. Kapittel 5 omhandler tekniske og industrielle kulturminner, og kapittel 7 tar for seg veghistoriske kulturminner som vegfar, jernbane og bruer. De fire siste kapitlene handler henholdsvis om offersteder, kirker og kapell, kulturmiljøer, krigsminner og immaterielle kulturminner.

Hvert kapittel inneholder en oversikt over målsettinger og tiltak som det skal jobbes etter i planperioden. En samlet oversikt over alle tiltak i prioritert rekkefølge følger også som eget vedlegg. Bak i planen ligger det dessuten en oversikt over andre registrerte kulturminner som er viktige, men som ikke omtales spesielt i teksten.

TIPS!

Interessert i å vite mer om kulturminner?

Sjekk ut Riksantikvaren sine nettsider: www.ra.no

HVORDAN TAR VI VARE PÅ KULTURMINNENE ?

For mange har ordet 'vern' en negativ klang og forbindes med begrensninger og økonomiske forpliktelser. Noen kulturminner krever også at samfunnet tar grep som alle ikke er enige i. Da er det viktig å holde fast ved at kulturminnene er verdier som skal forvaltes på vegne av fremtidige generasjoner. Hvordan kan vi så best gjøre dette? Vernearbeidet gir mange muligheter og det er flere virkemidler å velge mellom. Hovedutfordringen er å finne de gode løsningene for hvert enkelt kulturminne og bruke virkemidlene kreativt og hensiktsmessig.

Virkemidlene som tas i bruk for å ta vare på kulturminner kan gjerne deles opp i fire kategorier: a) lovverk, b) stortingsmeldinger og planverk, c) økonomiske støtteordninger og d) formidling og tilrettelegging.

LOVVERK

Det er i hovedsak to lover som benyttes for å ta vare på spesielt verdifulle kulturminner, Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven (PBL). Kulturminneloven forvaltes av Riksantikvaren på nasjonalt nivå og fylkeskommuner, Sameting, arkeologiske landsdelsmuseer og sjøfartsmuseer på regionalt nivå. Det finnes egne forskrifter som skisserer ansvar og myndighet til hver av disse instansene. Alle kulturminner som er eldre enn 1537, samt stående byggverk som er fra før 1650, er automatisk

fredet gjennom Kulturminneloven. Dette betyr at de er fredet i kraft av sin alder og dermed underlagt lovens beskyttelse mot ødelegging. Loven åpner imidlertid også for at nyere tids kulturminner kan fredes gjennom enkeltvedtak.

REGJERINGENS MÅLSETTINGER PÅ KULTURMINNEFELTET (sisert fra nettsidene til Miljøverndepartementet):

- bedre rammebetingelser for private eiere og fornye fredningspolitikken
- sørge for at staten tar ansvar for egne kulturhistoriske eiendommer
- legge til rette for at kulturminner og kulturmiljø kan gi grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling
- bidra til økt kunnskap til alle
- legge til rette for utvikling av offentlig forvaltning og styrke samarbeidet med de frivillige organisasjonene
- styrke det internasjonale samarbeidet og utviklings-samarbeidet

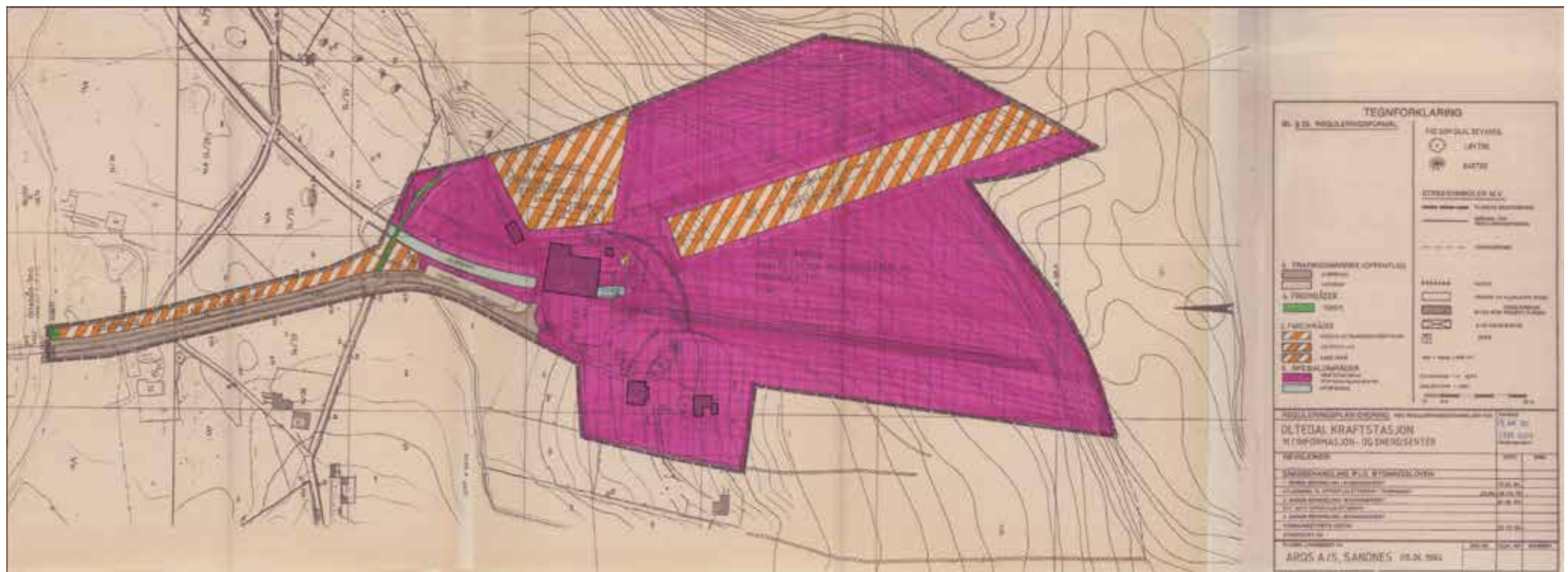
I Gjesdal kommune finnes det om lag 250 registrerte kulturminner som er automatisk fredet, f.eks. fornminneområdet på Fodnabergheia, men ingen som er fredet gjennom enkeltvedtak. På landsbasis er det også kun i overkant av 1 % av alle bygninger fra før 1900 som er fredet gjennom Kulturminneloven. Det vil si at svært mange verdifulle kulturminner ikke er beskyttet og eventuelt må tas vare på ved hjelp av andre virkemidler, for eksempel ved hjelp av Plan- og bygningsloven (PBL). Gjennom denne loven kan også kommunene bidra til å gi spesielt verdifulle kulturminner formelt vern. Tidligere åpnet PBL for at kulturminner og kulturmiljø kunne reguleres til 'spesialområde bevaring'.

I Gjesdal kommune har følgende bygninger fått bevaringsstatus gjennom arbeidet med reguleringsplaner: Ålgård stasjon, Lokstallen, Veveriet med

tilhørende bygninger, 4 bolighus i Nilsabakken (tidligere tilknyttet DFU), gardstun på Vølstad, naustrekka på Dirdal samt Oltedal Kraftstasjon med tilhørende bygg. Reguleringsbestemmelsene som gjelder bevaring av Oltedal kraftstasjon er for eksempel utformet slik:

§ 3 SPESIALOMRÅDE – KRAFTPRODUKSJON m/ informasjons- og energisenter

- 3.1 Området skal nyttes til formål i forbindelse med kraftproduksjon, utstillings- og informasjonsvirksomhet med tilhørende lager, garasjer og uthus. Salgs- og kafeteriaktivitet i forbindelse med utstillingsdelen tillates.

Reguleringsplan for Oltedal kraftstasjon. Bygningene som er skravert er regulert til spesialområde bevaring. Grenseinndelingen kan avvike noe fra dagens kart.

- 3.2 Bygg som på planen er merket for bevaring, skal bevares på grunn av kulturhistorisk verdi.
- 3.3. Området representerer et relativt enhetlig bygningsmiljø og skal bevares og tillates bare påbygget, ombygget og modernisert under forutsetning av at eksteriøret holdes uendret eller føres tilbake til mer opprinnelig utseende.
- Bygninger skal oppføres med godkjent brannskille mot nabobygninger. I fasader må bruken av materialer og farger samt utforming av dører, vinduer, porter og trapper som harmonerer med den gamle bebyggelses særpreg. Løse vindussprosser tillates ikke brukt.
- 3.4 Tillatt bebygd areal (inkl. lager, garasje og uthus) må ikke overstige 5% av områdets totale areal.

Den nye plan- og bygningsloven av 2008 gir også kommunen gode muligheter til å sikre bevaringsverdige bygninger tilstrekkelig vern, både i arealplansammenheng og i enkeltsaker. I plansammenheng er formålet 'spesialområde bevaring' erstattet med 'hensynssone', men tidligere vedtatte reguleringsplaner med formålet 'spesialområde bevaring' videreføres. Kommunen har også hjemmel til å gi pålegg om utbedring av eksisterende bygninger, såfremt det vil gi en vesentlig forbedring av byggverkets funksjon - av hensyn til bevaringsverdi.

I tillegg er det foreslått å ta inn en ny bestemmelse i byggesaksforskriften om utbedring av bevaringsverdige bygninger. Formålet med bestemmelsen er å hindre at bygninger med høy bevaringsverdi går tapt.

I kommuneplanen for Gjesdal er Limagarden, på grunn av høy kulturhistorisk verdi, markert som hensynssone og båndlagt i påvente av regulering. Det er likevel rom for å bruke PBL mer aktivt i forvaltningen av kulturminneverdiene, og denne kulturminneplanen inneholder således også mål og tiltak som kan gi enkelte kulturminner et formelt vern. Det er også viktig å være klar over at kulturminner som er vernet gjennom PBL har langt større mulighet for å få tildelt offentlige midler enn kulturminner som ikke er det.

STORTINGSMELDINGER OG PLANVERK

Det finnes meldinger og planverk for kulturminnefeltet på alle forvaltningsnivå. Disse skal sikre langsiktighet, forutsigbarhet og helhetlig tenkning på kulturminnefeltet og definerer strategier, målsettinger og tiltak for dette. Gjeldende statlige føringer er skissert i Stortingsmelding (St.meld) nr 16 "Leve med kulturminner" og St.meld. nr 26 "Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand". Det er imidlertid store forskjeller på hvordan ulike fylkeskommuner og kommuner jobber i forhold til kulturminner og planverk på kulturminnefeltet. Rogaland fylkeskommune tenker tverrfaglig og har samlet sine målsettinger i Fylkesdelplan for friluftsliv, idrett, naturvern og kulturvern (FINK). Handlingsprogrammet i FINK blir fulgt opp i regionalt utviklingsprogram (RUP).

De aller fleste kulturminner har som nevnt ikke beskyttelse gjennom lovverket, og det er derfor viktig at kommunene tar et hovedansvar for å sikre disse. Dette gjøres gjerne - i første omgang - ved å utvikle en kulturminneplan, noe som nå de aller fleste kommuner i Rogaland har gjort. En kartlegging og oversikt over hva som finnes av verdifulle kulturminner i kommunen vil i seg selv øke bevisstheten og være positivt

11

Eksempel på fredning ved enkeltvedtak etter Kulturminneloven: Villa Busk er en privatbolig i Bamble kommune i Telemark, tegnet av arkitekt Sverre Fehn og oppført i 1990. Allerede to år etter ble både huset, inventaret og området rundt huset fredet av Riksantikvaren på grunn av den spesielle utformingen og samspillet mellom bygg og natur. Huset er på nåværende tidspunkt det nyeste objektet som er fredet.

Villa Busk bygd i 1990.
Foto: Riksantikvaren

PLAN- OG BYGNINGSLOVEN (PBL) I KULTURMINNEFORVALTNINGEN

PBL er et av kommunens verktøy i forvaltningen av kulturminner, og hensynet til disse nevnes flere steder i loven:

§ 11-8 omhandler ulike hensynssoner: "Kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd bokstav a til f, skal markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser".

Bokstavene c) og d) knyttes til kulturminner:

c. Sone med særlige hensyn til landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnsstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse.

d. Sone for båndlegging i påvente av vedtak etter plan- og bygningsloven eller andre lover, eller som er båndlagt etter slikt rettsgrunnlag, med angivelse av formålet.

§ 11-9 slår fast at kommunen, uavhengig av kommuneplanens arealformål, også kan vedta bestemmelser om ulike hensyn. Disse kategoriseres i 8 punkter, hvorav det nest siste omhandler kulturminner:

7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø.

Dette spesifiseres i endastørregrad i § 12-7 som gjelder bestemmelser i reguleringsplan. Punkt 6 omhandler kulturminneverdier:

6. Bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur.

for vernearbeidet. Lokalkunnskap er dessuten en forutsetning for å finne gode og kreative løsninger, også på kulturminnefeltet. Kulturminneplanen vil deretter kunne bli et godt verktøy i byggesaksbehandling og videre plan- og utviklingsarbeid i kommunen. Suksesskriteriene er at kulturminneplanen er godt og tverrfaglig forankret i administrasjonen og hos politikere, blir fulgt opp i praksis og at tiltak prioriteres i budsjettssammenheng.

ØKONOMISKE STØTTEORDNINGER

Fredning eller vern vil i seg selv kun gi begrenset beskyttelse for det enkelte kulturminne. Det aller viktigste er at eier selv er positiv og motivert for å ta vare på kulturminnet, noe som gjerne krever både kunnskap og økonomiske ressurser. Det er derfor viktig at kulturminneforvaltningen på alle nivå legger til rette for dette.

Det finnes også ulike statlige tilskuddsordninger som eiere av kultur-

I 2011 fikk Olav Vadla fra Kluge midler fra Norsk kulturminnefond og SMIL-midler til å restaurere dette våningshuset fra 1847. Foto: Kulturkontoret

UTDRAG FRA VEDTEKTENE FOR NORSK KULTURMINNEFOND:

§ 1. Formål

Norsk Kulturminnefond skal:

- a) bidra til å styrke arbeidet med å bevare verneverdige og fredete kulturminner
- b) bidra til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for framtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping.

§ 2. Hva kan det gis tilskudd til

Kulturminnefondets midler kan brukes til tiltak innenfor hele kulturminnefeltet.

§ 4. Hvem kan søke

Private eiere og frivillige organisasjoner kan søke. Kommuner kan i særlige tilfeller søke for egne eide kulturminner, jf. § 11 femte ledd.

GJENNOM SITT REGIONALE MILJØPROGRAM GIR FYLKESMANNEN TILSKUDD TIL Å TA VARE PÅ KULTURMINNER

Selve tilskuddsordningen heter SMIL, det vil si tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket. Bakgrunnen for ordningen begrunnes slik (sitat fra FM sine nettsider):

”Kulturlandskapet er ein viktig del av kulturarven vår og representerer store kulturverdiar. Kulturlandskapet er også viktig i forhold til det biologiske mangfaldet, reiselivet, og ikkje minst som ein trivselsfaktor for folk flest. Skjøtsel av kulturlandskapet skal bidra til vern av gamal kulturmark, gamle ferdselsårer, kulturminne, tekniske anlegg og verneverdig bygningsmasse”.

minner kan søke på. Disse er underlagt Miljøverndepartementet, Landbruksdepartementet og Kulturdepartementet og forvaltes henholdsvis av Norsk Kulturminnefond, Riksantikvaren, Fylkesmannen (FM) og Norsk Kulturråd. Tilskuddsordningen fra kulturrådet skiller seg noe fra de andre, da den åpner for å støtte prosjekter knyttet til dokumentasjon og formidling i tillegg til konkret arbeid med bevaring og fysisk sikring.

Flere fylkeskommuner og kommuner har også etablert støtteordninger. Rogaland fylkeskommune forvalter, på vegne av Riksantikvaren, en tilskuddsordning for bygninger som er fredet gjennom kulturminneloven, men har også en egen ordning øremerket andre verneverdige bygninger av særlig kultur- og arkitekturhistorisk lokal og regional verdi. Det er også en ny ordning, BARK-midler (Riksantikvarens bevaringsprogram for utvalgte arkeologiske kulturminner), som er øremerket tilrettelegging og formidling av fornminner.

Statlige og regionale tilskudd dekker imidlertid kun en liten del av kostnadene knyttet til kjøtsel, vedlikehold og restaurering. Det er derfor viktig at også kommunene følger opp med lokale ordninger som eiere kan søke på.

OM ROGALAND FYLKESKOMMUNE SIN STØTTEORDNING TIL VERNEVERDIGE BYGNINGER:

Mål:

Målet med ordningene er å bevare bygg og anlegg av særlig kultur- og/eller arkitekturhistorisk lokal og regional verdi.

Tilskuddsordningene er ment å dekke noen av merkonstrnadene ved vedlikehold og istandsetting etter antikvariske prinsipp. Det skal være et tilskudd, ikke en fullfinansiering.

Prioritering

Kystkultur og bygninger i områder regulert til Spesialområde bevaring / Hensynssone etter Plan- og bygningsloven, jærhus og bygninger i verneklasse A i SEFRAX-registeret, vil ha prioritet.

En slik kommunal støtteordning må være enkel å sette seg inn i, og søknadene bør ha kort behandlingstid. I tillegg må det være en målsetting å supplere andre tilskuddsordninger, slik at prioriterte kulturminner kan få et løft som virkelige monner.

FORMIDLING OG TILRETTELEGGING

Denne kulturminneplanen har et særskilt fokus på formidling og tilrettelegging. Dette er en forutsetning for å lykkes med, og skape begeistring for, kulturminnearbeidet. På Frøyland, like sør for vegmuseet i Dirdal, ligger det et forholdsvis stort ubebyggt område med flere kuperinger i terrenget. Kuperingene er egentlig spor etter de menneskene som levde her for ca 1500 år siden. Blant annet er deler av grunnen på huset de bodde i godt synlig - for den som vet å se etter. I løpet av planperioden er det en viktig målsetting å motivere og lære flere til å se etter, forstå og således oppleve noen av kulturminnene i Gjesdal. Økt kunnskap og bevissthet vil på sikt bidra til at flere ser verdien av å ta vare på kulturminnene. Det er selvsagt mange måter å formidle og legge til rette på. Utfordringen er å velge de rette historiene og formidle dem på en fengende måte til ulike målgrupper.

14

En annen form for tilrettelegging er knyttet til verdifulle kulturminner som ikke lenger er i bruk. Det er en stor utfordring, også internasjonalt, at mange flotte bygninger – særlig industribygg – tømmes for innhold og står igjen, overlatt til seg selv og forfaller. I Gjesdal kommune finnes det også flere slike bygninger. Hvordan kan vi eventuelt legge til rette for ny bruk i disse kulturminnene? Dette er kanskje den aller viktigste problemstillingen som adresseres i planperioden.

Gjesdal kommune er også pilotkommune i universell utforming (UU), og kulturminner er ett av fire fokusområder i UU-arbeidet. Universell utforming betyr at produkter, byggverk og uteområder som er i alminnelig bruk skal utformes slik at alle mennesker skal kunne bruke dem på en likestilt måte, så langt det er mulig, uten spesielle tilpasninger eller hjelpemidler. I forhold til kulturminner kan dette by på ekstra utfordringer, men det er fullt mulig å finne gode løsninger også her. Ett eksempel på vellykket universell

*Kvernhuset på Lima, en del av Gjesdal bygdemuseum Limagarden.
Foto: Kulturkontoret*

utforming av et kulturminne, er tilretteleggingen av Time Kyrkje fra 1849. Her er det valgt gode løsninger for tilrettelegging slik at alle kan delta på lik linje i kirkerommet, uten at det har gått på bekostning av, eller forringet, interiøret.

15

GENERELLE MÅLSETTINGER:

- God forvaltning, formidling og tilrettelegging av verdifulle kulturminner i Gjesdal
- Universell utforming så langt det er mulig
- Skape begeistring for kulturminner
- Øke kunnskapen om kulturminner
- Søke muligheter for ny bruk av tomme, verneverdige bygg og andre kulturminner
- Kartlegge og registrere kulturminner som ikke omtales i planen

Illustrasjon: Trine Mangersnes

FORNMINNER

Kulturminnene er vår mulighet til møte mellom fortid og nåtid. Slike møter skaper gjerne en opplevelse av nærhet til fortidens mennesker som bodde og levde i dette miljøet. Kulturminner fra før reformasjonen i 1537 er automatisk fredet. Slike fornminner ligger ofte mer eller mindre skjult i terrenget. Dermed er det spesielt viktig å legge til rette for informasjon og tilgjengelighet. God og levende formidling er avgjørende for opplevelsen og forståelsen av kulturminnet. Formidling på selve stedet der fornminnet er, kan gi ytterligere kjennskap til hvordan menneskene levde og virket.

TIDSAKSE

Eldre steinalder:	10000	- 4000 f. Kr
Yngre steinalder:	4000	- 1800 f. Kr
Eldre bronsealder:	1800	- 1000 f. Kr
Yngre bronsealder:	1000	- 500 f. Kr
Eldre jernalder:	500 f. Kr -	570 (Folkevandringstid 400-570)
Yngre jernalder:	500	- 1000 (Vikingtid 800-1050)
Tidlig middelalder:	1050	- 1150
Høymiddelalder:	1150	- 1350
Senmiddelalderen:	1350	- 1537
Nyere tid:	Tiden etter reformasjonen fram til i dag	

*Fornminnefeltet Lindland i Dirdal.
Foto: Kulturkontoret*

SPOR ETTER ELDRE TIDERS LEVD LIV I GJESDAL

Gjesdal kommune har store forekomster av fornminner og er i skrivende stund registrert med 250 lokaliteter i Riksantikvarens database. Lokalitetene er alt fra store sammensatte fornminnefelt slik som gårdsanlegg til enkeltliggende fornminner, funnsteder og kirkested. I tid spenner disse fra eldre steinalder til middelalder. De eldste sporene som er funnet i Gjesdal er boplassene fra eldre steinalder ved Stora Myrvatnet, ca 10 km øst for Byrkjedal. De fleste fornminnene i Gjesdal kan imidlertid knyttes til jernalder med spesielt store forekomster av grav- og rydningsrøyser.

FORVALTNINGSANSVAR FOR FORNMINNER

Forvaltningsmyndighet over kulturminner fra før reformasjonen er lagt til Arkeologisk museum og Rogaland fylkeskommune, mens Riksantikvaren har det overordnede ansvaret. Kommunen har likevel ansvar for at det blir tatt hensyn til fornminnene og å bidra til utvikling og formidling. Alle innbyggere har også et ansvar. Det er viktig å ta hensyn ved ferdsel i fornminneområder. Dersom det oppdages skade eller hærverk på eller ved fornminnene er det viktig å kontakte kulturavdelingen i fylkeskommunen. Blir det gjort funn som kan tenkes å være et fornminne er det plikt om varsling til samme myndighet.

*Bord: Spenne med bjørnefigur funnet ved Ragje, datert yngre jernalder.
Foto: Terje Tveit, Fra haug og heidni, nr. 3, 1994.*

PRIORITERTE OMRÅDER I GJESDAL

De viktigste fornminner fra jernalderen er utarbeidet i en rapport av amanuensis Åsa Dahlin Hauken, Avdeling for dokumentasjon og samlinger ved Arkeologisk museum i Stavanger. Denne rapporten inneholder 26 anlegg og er lagt til grunn for videre arbeid med kulturminneplanen. Av disse er 9 ulike anlegg prioritert. Prioriteringen er gjort etter følgende kriterier:

- Nærhet til skoler og barnehager
- Tilgjengelighet og mulighet for universell utforming
- At anlegget er i god stand
- Geografisk spredning

RAVNDAL

Gravrøysen på Ravndal er en av de største og mest velbevarte i kommunen og er det siste av opprinnelig tre monumentale gravminner på samme høydedrag. Gravrøysen ligger på toppen av en morenerygg, ca 20m fra V for garasjen på bnr.1. Her er vid utsikt i alle himmelretninger med stor landskaps og opplevelsesverdi.

Gravrøysen er godt bevart uten større, nyere skader, men det er pløyd helt inn til foten av røysen, det vokser to store løvtrær på røysen. Røysen trenger årlig inspeksjon i vekstsesongen, dels for å kontrollere at røysen ikke gror igjen, dels for å kontrollere at den ikke blir "spist opp" av pløyingen.

HOMSLAND

Ødegarden Homsland er et av Norges mest komplette gårdsanlegg med beliggenhet i nordvestenden av Homslandsvatnet i utmarka til gården Eidland. Garden har flere bosetningsfaser både i folkevandringstida og i høymiddelalderen. Mye tyder på at det ikke har vært bosetting på garden etter 1400-tallet. Området blir brukt som beite.

Dette anlegget er meget interessant da det synes å være mulig å observere fysiske spor etter flere forskjellige typer jordbruk på ett og samme sted. En

Begge bildene er av fornminnefeltet Homsland på Eidland.

Foto: Kulturkontoret

kan i hvert fall spore tre faser jordbrukshistorie. Første fase består av små rydningsrøyser spredt rundt et større område. Dette var mulig en mobil bosettingsform. I neste fase ble en del av det store feltet innegjerdet av en steinstreng, rydningsrøysene ble større og det dyrkede arealet mindre og mer intensivt. Den siste fasen er karakterisert av at det dyrkede arealet ble sterkt redusert, mens det totale arealet ble utvidet. Rydningsrøyser fjernes og landskapet omformes med høye åkerterrasser. Det er nå etablert klare skiller mellom åker, eng og utmark. Innenfor området finnes det også et par båtstøer som kan være samtidige med bosetningen.

Opplevelses- og verneverdien er spesielt knyttet til at anlegget ligger øde til, i et velbevart natur- og kulturlandskap.

RØYSELAND

Røyseland er et gårdsanlegg som ligger på nordvestsiden av Øygardsvatnet. Kommunegrensen mellom Time og Gjesdal går gjennom fornminneområdet. På Gjesdalsiden ligger en rundrøys og en langrøys, mens det er på Timesiden de fleste fornminnene ligger. Anlegget er fra folkevandringstiden. Hele feltet på Timesiden er tilplantet med høy og tett granskog.

FODNABERGHEIA OG ØYGARDEN VED LIMAGARDEN

Fodnabergheia er et gårdsanlegg som ligger på Ytre Lima, nord-vest for Limagården, og grenser til byggefelt øverst i Fiskebekkdalen. Anlegget er fra folkevandringstiden. Gårdsanlegget er generelt sett i god stand uten større nyere skader og området blir brukt som beite.

Gårdsanlegget Øygarden ligger også i nærheten av Limagarden, i svakt skrånende terreng mellom Hengjafjellet og Høylandsfjellet. Anlegget har vært bebodd både i folkevandringstiden og middelalderen. Deler av fornminnene er fjernet og noe av området blir brukt som beite.

LINDLAND

Lindland er et gårdsanlegg i Dirdal og ligger på flaten mellom Rv. 45 og

Dirdalsåna i nærheten av skolen og Vegmuseet. Anlegget, som er fra folkevandringstiden, ble delvis utgravd (1 hustuft og 2 gravrøyser) i 1928 og deretter frigitt. Det ble gjort flere interessante funn, blant annet smykker til kvinnedrakt. De gjenværende delene av anlegget (1 hustuft, geil, gardfar og 10-12 grav- og rydningsrøyser) er godt bevart og egner seg således godt for tilrettelegging, men er samtidig sårbare for inngrep. Området blir brukt som beite.

FRØYLAND

Mens Frøyland ligger på sørvestsiden av FV 45 (mellom Vegmuseet og Gitlesbrotet), omfatter navnet Dirdalsmoane hele feltet på begge sider av veien, totalt 100 gravrøyser, rydningsrøyser, husrester og mer vanskelig tolkbare spor i landskapet. Navnet Frøyland peker på at det kanskje har foregått former for fruktbarhetskult i området. Fra 1912 og utover har det forekommet flere gravfunn, hovedsakelig fra eldre jernalder. Fornminneområdet på Dirdalsmoane er det største i kommunen er ett av 100 fornminneområder i Rogaland som Arkeologisk museum, har valgt ut for pleie og tilrettelegging, men samtidig ligger det åpent og utsatt for inngrep. Området er i dag dels beite, dels dyrket mark.

KJERHEIBERGET

Gårdsanlegget ligger høyt og fritt på en liten flate på øst-siden av Kjerheiberget, ca 150 m vest for Skyttarhuset. Anlegget er fra jernalder/middelalder. Området blir brukt som beite. Gårdsanlegget er lett tilgjengelig og godt bevart, uten nyere skader. De forskjellige elementene, med unntak av gardfarene er godt synlig.

MOEN

Moen er et gravfelt som består av ca 65 runde gravrøyser og ligger på en til dels myrete slette like sør-øst for Fredly bedehus. Anlegget er fra eldre jernalder, men gravfeltet har gitt funn som kan dateres til tiden omkring Kr.f. Gravfeltet er det største og best bevarte i kommunen.

FØLGENDE KULTURMINNER FRA OLDTID OG MIDDELALDER (INNTIL ÅR 1537) ER FREDET VED LOV OM KULTURMINNER AV 9. JUNI 1978:

- Boplasser, huler, hellere med spor etter folk som har holdt til eller arbeidet der, hus- eller kirketufter, kirker, hus og byggverk av alle slag, og rester eller deler av dem, gårdshauger, gårds- og tunanlegg og andre bebyggelseskonsentrasjoner som stapelplasser og markeds plasser, byanlegg og liknende eller rester av dem.
- Arbeids- og verkstedsplasser av alle slag som steinbrudd og annen bergverksdrift, jernvinne plasser, trekull- og tjæremiler og andre spor etter håndverk og industri.
- Spor etter åkerbruk av alle slag, som rydningsrøyser, veiter og pløyespor, gjerder og innhegninger og jakt-, fiske- og fangstinnretninger.
- Vegfar av alle slag med eller uten brolegging av stein, tre eller annet materiale, demninger, broer, vadested, havneanlegg og åreskifter, båtstøer og båtopptrekk, fergeleier og båtdrag eller rester av slike, seilsperringer, vegmerker og seilmerker.
- Forsvarsverk av alle slag som bygdeborger, skanser, voller, vollgraver, festningsanlegg og rester av dem og dessuten varder, veter o.l.
- Tingsteder, kultplasser, varp, brønner, kilder og andre steder som arkeologiske funn, tradisjon, tro, sagn eller skikk knytter seg til.
- Steiner og fast fjell med innskrifter eller bilder som runeinnskrifter, helleristninger og hellemalinger, skålgroper, sliperenner og annen bergskurd.
- Bautasteiner, kors og andre slike minnesmerker.
- Steinsetninger, steinlegninger o.l.
- Gravminner av ethvert slag, enkeltvis eller samlede felt, som gravhauger, gravrøyser, gravkammer, brannflakgraver, urnegraver, kistegraver, kirkegårder og deres innhengninger og gravmæler av alle slag.
- Løse forminner, også kalt oldsaker

Grav- eller rydningsrøys på Røyseland og Fodnabergheia fornminnefelt
Foto: Kulturkontoret

MÅLSETTING:

- God tilrettelegging og formidling av 9 utvalgte fornminnefelt; Ravndal, Røyseland, Homsland, Øygarden, Kjerheiberget, Fodnabergheia, Moen, Frøyland og Lindland

TILTAK:

- Nøyaktig oppmåling av samtlige fornminnefelt
- Kyndig rydding av samtlige fornminnefelt
- Skilte samtlige fornminnefelt
- Utarbeide skjøtselplan for samtlige fornminnefelt i samråd med grunneiere
- Opparbeide og merke parkeringsplass i nærheten av Øygarden
- Merke parkeringsplass på Røyseland, Homsland, Kjerheiberget, Fodnabergheia, Moen, Frøyland og Lindland
- Utvikle formidlingsprosjekt for Den kulturelle spaserstokken (DKSS)
- Utvikle formidlingsprosjekt for Den kulturelle skolesekken (DKS)
- Utarbeide brosjyre over de 9 fornminnefeltene

VERNEVERDIGE BYGNINGER

Bygninger er en kilde til historie og gir kunnskap om håndverk, teknikker og driftsformer. De skaper også identitet og gir et område særpreg gjennom kulturmiljø og byggeskikk.

På midten av 70-tallet ble det startet opp et nytt nasjonalt prosjekt hvor målsettingen var å registrere alle bygninger fra før 1900. Stadig flere kulturminner ble revet eller ødelagt, og viktig dokumentasjon og informasjon om bygningsarven var i ferd med å gå tapt. Registreringen satt søkelys på, og var et verktøy for å motvirke, denne negative utviklingen. Arbeidet var i regi av Sekretariatet For Registrering Av Faste Kulturminner – eller SEFRAK.

Etter registreringen ble bygningene evaluert med utgangspunkt i alder, autenticitet, miljø og representasjon. Hvert bygg ble deretter kategorisert som A, B eller C. Bygninger i kategori A har et fredningspotensial etter Kulturminneloven, mens B-bygg er aktuelle for bevaring etter Plan- og bygningsloven. C-bygg er kun knyttet opp til Plan- og bygningslovens generelle bestemmelser.

SEFRAK - registreringen i Gjesdal viser at kommunen har 13 A-bygg og 85 B-bygg. Flere av B-byggene er nå revet. Det er flest bolighus, men også driftsbygninger, skolehus og industribygninger i registeret.

*Diverse SEFRAK A og B- bygg i Gjesdal.
Foto: Janne Håland og kulturkontoret*

FORVALTNING

Status som A- eller B-bygg i registeret betyr altså ikke at en bygning er fredet eller vernet. Den er kun definert som frednings- eller verneverdig. Det er dermed opp til hver enkelt eier og kommune hvordan disse verdiene forvaltes. Det er derfor viktig at Gjesdal kommune ser helhetlig på det grunnlagsmaterialet som SEFRAK -registreringen har gitt og, i dialog med eierne, legger en strategi for hvordan et utvalg av bygningene kan tas vare på.

FREDNING OG VERNING

- Fredning skjer ved enkeltvedtak hjemlet i Kulturminneloven og utføres av Riksantikvaren. Fylkeskommunen kan initiere midlertidig fredning dersom viktige kulturminner står i fare for å bli ødelagt.
- Varning skjer ved å ta i bruk 'hensynssone' og særlige bestemmelser hjemlet i Plan- og bygningsloven. Dette utføres av kommunen.

Bord: Utskjæringer fra gavlen på sveitserhuset i Nilsabakken 8, SEFRAK B-bygg

VERNEVERDIGE BYGNINGER I GJESDAL – HVA HAR VI?

Samtlige bygninger som er registrert som A-bygg og enkelte B-bygg er omtalt under. En oversikt over samtlige A- og B-bygg er også lagt ved som eget register. Det er imidlertid viktig å huske på at det nå er om lag 30 år siden SEFRAK- registreringene i Gjesdal ble gjennomført. Det vil si at en eventuell ny evaluering av SEFRAK- materialet i dag, mest sannsynlig ville gitt en del endringer. Enkelte B-bygg ville blitt omdefinert til A-bygg, og noen C-bygg ville kanskje fått status som B-bygg. Planen tar utgangspunkt i den opprinnelige evalueringen, men i planperioden er det en målsetting å få på plass en oppdatert status av bygningsmassen fra før 1900.

Kulturminnearbeidet er også en kontinuerlig prosess. For eksempel vil noen bygg som settes opp i dag også kunne defineres som verdifulle kulturminner i fremtiden. Det er derfor viktig å ha et blikk også for nyere bygninger. I perioden 1900 og frem til i dag er det kommet til svært mange bygninger i Gjesdal. I planperioden søkes det å få gjennomført registrering og evaluering av bygninger fra 1900 og frem til 1950, for å få et godt grunnlag for det videre kulturminnearbeidet.

A - BYGG

Bolighus Nilsabakken 2a, gnr. 7 - bnr. 666

Boligen er oppført i 1890 av Aalgaards Uldvarefabrikk A/S (DFU). Bygget var opprinnelig bolig for arbeidere på DFU. Huset har saltak, 1 ½ etasje og liggende trekledning. Boligen har tilnærmet autentisk grunnform. Bygningen har særlig høy verneverdi fordi den ligger i tilknytning til andre bygninger fra samme epoke som også ble oppført av DFU. Boligen har vært lærerbolig med sløydsl i kjelleren.

Vernestatus: Bygningen er regulert til spesialområde bevaring
Tilstand: God

Bolighus Kluge, gnr. 28 - bnr. 2

Boligen er oppført i 1847. Midtgangs- huset har saltak med rød teglstein, to piper i rød tegl og liggende trekledning. Det er 1 ½ etasje og kjeller under halve huset. Tunet hadde tidligere flere uthus – smie, uthus for sau, maskinløe og stabbur. Grunnform og eksteriør er autentisk. Bygningen fikk i 2011 tildelt kr. 300 000 til restaurering av Norsk Kulturminnefond og kr. 75 000 i SMIL- midler.

Vernestatus: Bygningen er ikke vernet, men eier har gjennom å motta offentlig støtte til restaurering forpliktet seg til å ta vare på bygget
Tilstand: Under restaurering

Fjøs Vølstad, gnr. 18 - bnr. 4

Fjøset er antatt bygget i 1822. Det er bygget i tørrmur og har autentisk grunn- og planform. Skillene mellom båsene er de opprinnelige steinhellene. Denne delen av fjøset ligger noe høyere enn hevdafjøset i den andre enden av bygningen. Det er både dør og luke mellom de to fjøsdelenene. Denne typen fjøs peker tilbake på folkevandringstiden med paralleller til bl.a. Island og Hebridene.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring
Tilstand: God

Løe Vølstad, gnr. 18 - bnr. 4

Løen er antatt bygget i 1822 og har grindkonstruksjon. Ytterveggene er bygget utenfor grindene, slik at bygningen får en treskipet form. Grindene er naturvokst trevirke. Bygningen har stor grad av autenticitet. I tillegg til denne løen og fjøset består bruket av våningshus og kjerrehus, samtlig antatt bygget i 1822. Sammen danner bygningene et helhetlig, opprinnelig miljø fra 1800- tallets første fjerdedel.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: Behov for restaurering

Fjøs Høgemark "Gamlafjøset", gnr. 15 - bnr. 2

Fjøset er antatt bygget på 1700-tallet. Det har saltak og er bygget i tørrmur. Inntil skifting av taket i 1950-årene hadde bygningen valmet tak i ene enden.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: God

Fjøs Høgemark "Sauahuset", gnr. 15 - bnr. 1

Fjøset er antatt bygget på siste del av 1800-tallet, både i tørrmur og laft. Det laftede fjøset ligger noe høyere enn hevdafjøset i stein, og det er både dør og luke mellom de to delene. Taket er valmet og var opprinnelig i torv.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: God

Sammenbygget bolighus, løe og stall Slettabø, gnr. 19 - bnr. 1

Bolighuset er laftet mens stall og løe har grindkonstruksjon. Bygningen er fra om lag 1850. Dette er det eneste sammenbygde huset i Gjesdal kommune. Med unntak av et bislag har bygningen autentisk grunnform.

Vernestatus: Ikke vernet. Frigitt til neddemming iht konsesjon.

Tilstand: Behov for restaurering

Fjøs Slettabø, gnr. 19, bnr. 1

Fjøset er antatt bygget rundt 1850. Det er todelt, med en lavere og en høyere del, og er bygget i tørrmur. Grunnformen er autentisk, men det ble lagt på nytt bølgeblikktak rundt 1950.

Vernestatus: Ikke vernet. Frigitt til neddemming iht konsesjon.

Tilstand: Behov for restaurering

Landsted Frafjord, "Engelskhuset", gnr. 55 - bnr. 12

Huset ble bygget i 1895/6 som sommerbolig for engelske lordar som kom til Frafjord for å fiske laks. Byggherre var Charlie C. Church. Bygningen har en særegen stil som skiller seg fra lokal bryggeskikk. Grunnform er autentisk.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: God

**Våningshus Mjåland, "Godals-huset",
gnr. 65 - bnr. 4**

Huset er antatt bygget ca. 1780. Dette er et midtgangshus med symmetrisk fasade. Grunnform- og plan er autentisk og mye av det opprinnelige interiøret er fremdeles intakt. Skuten er imidlertid bygget senere enn resten av huset. Nyere, stående panel er lagt utenpå gammel kledning, trolig det opprinnelige panelet. Grunnmuren er lav og i tørrmur som er pusset enkelte steder. Nyere tak som er dekket av tegl, skifer og sementstein. Huset stod i Sirdal før det ble flyttet hit i 1858.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: God

**26 Stølshus Nordre Eikeskogstølen,
gnr. 60 - bnr. 3**

Stølen er trolig bygget på begynnelsen av 1800-tallet (senest). Bygningen var opprinnelig i tørrmur med tregavler og torvtak, men har nå delvis falt sammen. Dette var den eneste bygningen av sitt slag i Gjesdal kommune og grunnformen er autentisk.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: Behov for gjenoppbygging

**Skolehus Kommedal "Skulehuset",
gnr. 56 - bnr. 3**

Skolen ble bygget i 1894. Stor grad av autenticitet i grunnform gjør dette til en fin representant for skolestuene som ble bygget på denne tiden. I følge lokalhistorien skal skolehuset være bygget av kirketømmer fra Strand. Sammen med tilhørende uthus er dette det eneste gjenværende skoleanlegget av denne typen i Gjesdal kommune.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: Behov for restaurering

**Uthus Kommedal,
gnr. 56 - bnr. 3**

Bygningen inneholder do og vedskjul. Grunnform er opprinnelig, men verneverdien er i vesentlig grad knyttet til tilhørende skolehus.

Vernestatus: Ikke vernet

Tilstand: Behov for restaurering

B-BYGG SOM ER VERNET GJENNOM PLAN- OG BYGNINGSLOVEN

Som nevnt i kapittel 2 er det en del bygninger i Gjesdal kommune som allerede har et vern gjennom Plan- og bygningsloven. Noen av disse er også SEFRAK B-bygg. Dette gjelder tre bolighus i Nilsabakken samt våningshus og kjerrehus på Vølstad. Under følger en beskrivelse av disse bygningene.

Øvrige bygninger som er regulert til spesialområde bevaring, som Oltedal kraftstasjon, Veveriet, Ålgård stasjon og Lokstallen omtales i senere kapitler.

Bolighus, Nilsabakken 4, tidligere arbeiderbolig og Folkekjøkken, gnr. 7 - bnr. 667

Huset ble oppført i 1892 og var opprinnelig bolig for ansatte. Det ble omgjort til folkekjøkken i slutten av 1940 årene. Huset er påbygget og endret, men viser likevel en viss grad av autentisitet. I slutten av 1940 ble kvisten påbygget, og i 1955 ble det oppført et tilbygg på nordvestlig fasade. Huset har saltak og skifertekke. Det har 1 ½ etasje og liggende trekledning.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: Under restaurering

Bolighus, Nilsabakken 6, Håbethuset eller Hans Nielsens hus gnr. 7 - bnr. 668

Huset ble oppført i ca 1895 og var opprinnelig bolig for ansatte i Aalgaard Uldvarefabrikk A/S. Stor grad av autentisitet i grunnform. Huset har saltak, skifertekke og hele 3 skorsteiner. Det har 1 ½ etasje og fasaden er av liggende trekledning. Bygget har både verneverdi i kraft av seg selv og som del av et miljø.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: God

Bolighus, Nilsabakken 8, Gunnarhuset eller Direktørboligen, gnr. 7, bnr. 669

Huset i sveitserstil ble oppført i ca 1898 av Gunnar Nielsen som var direktør i Aalgard Uldvarefabrikk A/S. Huset har saltak med panner. Det har 1 ½ etasje og fasaden er av liggende trekledning. Bygningen har en del utskjæringer og har både verneverdi i kraft av seg selv og som del av et miljø.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: God

**Våningshus, Vølstad,
gnr. 18 - bnr. 4**

Jærhus som er antatt bygget i 1822 og omfattende restaurert i 1949. Da hadde huset skifer på taket og torv på skutene. Etter senere års restaurering er hele taket nå tekket med panner. Fremdeles stor grad av autenticitet i grunnform.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: God

**Kjerrehus, Vølstad,
gnr. 18 - bnr. 4**

Antatt bygget i 1822 samtidig med de andre bygningene på tunet. Nytt tak og kledning, men grunnformen er beholdt.

Vernestatus: regulert til spesialområde bevaring

Tilstand: God

JÆRHUS I GJESDAL

På slutten av 1990-tallet deltok Gjesdal kommune i en regional registrering av Jærhus. Prosjektet var støttet av Riksantikvaren og ledet av Torunn Måseidvåg. Målsettingen var blant annet å få en oversikt over samtlige jærhus som fantes, og få økt kunnskap om hvert enkelt hus. Bakgrunnen var at flere jærhus i denne perioden ble revet, og dette skapte reaksjoner og debatt. I rapporten defineres et jærhus som et ganske lavt hus i 1 1/2 etasje bygget før 1900. Jærhuset har skuter, dvs. halvkalde eller kalde rom utenfor den tømrete kjernen. Arbeidet måtte i midlertid avgrenses på grunn av mangel på tid og økonomiske ressuser.

Registreringen viste at Gjesdal da hadde 17 jærhus. To av disse er flyttet til kommunen, til Kongeparken, fra Time og Klepp. I dag står 15 jærhus igjen. Disse finnes på følgende steder:

Skurve:	gnr. 3 - bnr. 1
Edland:	gnr. 5 - bnr. 414
Kyllingstad:	gnr. 31 - bnr. 4 (Sør i heia)
Kongeparken:	gnr. 7 - bnr. 574, "Hattaland"- huset og "Line"-huset
Bærland:	gnr. 6 - bnr. 133
Ytre Lima:	gnr. 9 - bnr. 2
Limagarden:	gnr. 9 - bnr. 6
Vølstad:	gnr. 18 - bnr. 4
Helland:	gnr. 22 - bnr. 1
Helland:	gnr. 22 - bnr. 3
Tjetland:	gnr. 24 - bnr. 1
Mån:	gnr. 61 - bnr. 1
Mjåland:	gnr. 65 - bnr. 4, "Godalshuset"
Gilja:	gnr. 69 - bnr. 23
Moen:	gnr. 72 - bnr. 1
Holmen:	gnr. 78 - bnr. 86

Tidligere var det også et jærhus på Berge (gnr 11, bnr2) og Kyllingstad (gnr 31, bnr 4). Huset på Berge er revet og huset på Kyllingstad er flyttet til Sola. I registreringen blir særlig huset på Tjetland og Skurve trukket frem som eksempler på godt bevarte jærhus.

SITAT FRA NOREGS BEBYGGELSE (S.461):

"I Gjestal finst det enno gardar med tunskipnad og hustypar frå gamal tid. Ein av desse er Haugamork. Særleg er det eit uthus som er gamalt. Det er ein 30 m lang og 7-8 m brei steinbygning. Dette huset kunne godt vore bygt på ei tuft frå folkevandringstida. Innvendig finn ein at taket er bore oppe av stolprekker nett som dei brukte for 1500 år sidan. Taktekkingsmåten er og den same. Dørene er så låge at dei har måtte saga ut litt oppe for å då inn hesten. Ut frå uthusa går det en geil som ein finn på dei gamle øydegardane.

Hustyper av dette slaget finst berre på Island no, og desse er nett slik som uthusa vart bygde i vikingtida. Dette tunet er svært interessant. Det er som om århundra har gått over det utan å setje merke. Gamlekarane frå folkevandringstida ville i alle høve kjenna att det lange steinhuset midt oppe i alt det nye som dei elles kunne undra seg over i vår tid"

GENERELLE PRINSIPPER FOR ANTIKVARISK BYGNINGSVERN: (Hentet fra RFK sine hjemmesider)

- Skift så lite som mulig
- Bevar konstruksjonsmåter
- Bruk god materialkvalitet
- Bruk høvlet panel
- Behold originale vinduer
- Bruk riktig belistning
- Bruk tradisjonell taktekking

Mulighetene for å følge disse prinsippene vil variere.

MÅLSETTING:

Ta vare på samtlige SEFRAK A, et utvalg SEFRAK B og andre verneverdige bygg

TILTAK:

- Etablere kommunal støtteordning for eiere av verneverdige bygg
- Vurdere å unnta eiendomsskatt for verneverdige bygg
- Gi eiere profesjonell veiledning i vedlikehold og restaurering
- Registrere og evaluere bygninger fra 1900 til 1950
- Ha oversikt over og informere eiere om eksterne støtteordninger og bidra i søknadsprosesser
- Utvikle saksbehandlingsprosedyre for søknader som gjelder tiltak på A og B bygg og andre viktige kulturminner.
- Vurdere regulering av spesielt verneverdige bygninger til hensynssoner ved neste rullering av kommuneplanen
- Gjennomføre ny evaluering av SEFRAK bygg før 1900
- Jobbe for at verneverdige bygninger har et vedlikeholdsprogram

Illustrasjon: Trine Mangersnes

TEKNISKE OG INDUSTRIELLE KULTURMINNER

Den gjennomgripende industrialiseringen i Norge skjedde på midten av 1800-tallet og førte med seg store samfunnsomveltninger. Nye industristeder oppstod og ble gjerne bygd fra grunnen av, på før ubebygde steder. Virksomheten var avhengig av å ligge nær en naturlig kraftkilde som vann og fossefall. Folk flyttet til de nye industristedene og inn til byene. Nye økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske strukturer ble dannet og denne omveltningen blir gjerne kalt "Det store hamskiftet". I tilknytning til arbeidsplassene oppstod en ny sosial gruppe, industriarbeiderne. Fabrikker med maskiner erstattet tidligere bruk av håndkraft og industriarbeideren betjente de tekniske nyvinningene. Tekniske og industrielle kulturminner er fellesbetegnelsen for kulturminner som er knyttet til utnyttelsen av naturressursene.

I Gjesdal har husdyrhold vært en viktig næring opp gjennom tidene. Landskapet er tydelig preget av dette, og spesielt sauens beiting har påvirket vegetasjonen. Med husdyrhold følger arbeidet med videreforedling av råvarene dyra gir. Dette har vært med på å gi bygdas folk gode håndverks- og husflidstradisjoner. Da Eilert Sundt mot slutten av 1860-årene skrev "Om husfliden i Norge" kalte han kommunen "En vindskibelig Bygd", altså en foretaksom bygd. Foretaksomme mennesker skapte gode forutsetninger for industrien og veksten som skulle komme.

*Turbin i Oltedal kraftstasjon.
Foto: Kulturkontoret*

I tillegg er Gjesdal kommune beriket med flott og mangfoldig natur. Her varierer landskapet fra det høy-jærsket i vest til vilt fjord- og fjellandskap i øst. Høye fjell og dype daler har opp gjennom tidene gitt god tilgang på fossefall og vannkraft. Utover på 1800-tallet var denne tilgangen helt essensiell for etablering av industrivirksomhet og tilførsel av strøm. Sau og kraft ble således viktige faktorer i den videre samfunnsutviklingen i Gjesdal.

FORVALTNINGSANSVAR

I siste del av 1900-tallet ble det satt fokus på vern og formidling av den tidlige industrialiseringen i Norge, før sporene ble visket bort og eksisterende kunnskap ble glemt. Industrielle kulturminner er blitt et begrep som omfatter fabrikkbygninger og hele bygningsmiljøer, produksjonsutstyr og inventar, arkiv, tegninger og fotomateriale.

I 1980-årene startet arbeidet med å få oversikt over dette kompliserte bevaringsområdet. Bevaring av industrianlegg er kostbart og tiltak måtte prioriteres. Norsk kulturråd tok initiativ til å registrere hva som fantes av verneverdige anlegg rundt i landet. Riksantikvaren har fulgt opp arbeidet med en verneplan som ble lagt fram i 1994. Den omfatter over 30 tekniske og industrielle kulturminner innenfor ulike felt, hvorav 12 er plukket ut som

Bord: Art Nouveau-ornament fra fremsiden til Ålgårdssangen av Per Sivle, skrevet i 1895.

spesielt representative og får betydelig statlig støtte. Gjesdal har ingen kulturminner på denne listen

Kommunen er imidlertid representert i utredningen fra 2005 «Kulturminner i norsk kraftproduksjon – en evaluering av bevaringsverdige kraftanlegg». Utredningen var et toårig prosjekt organisert av Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) og finansiert av Olje- og energidepartementet, NVE og kraftbransjen. Her omtales Oltedal kraftstasjon som et verneverdig anlegg. Slike sektorvise fagprosjekt vil styrke og underbygge kulturminneforvaltningen i vår kommune.

TEKNISKE OG INDUSTRIELLE KULTURMINNER I GJESDAL

De to mest markante industrielle kulturminnene i Gjesdal er Veveriet og Oltedal kraftstasjon. Industrien knyttet til disse byggene har hatt stor betydning for utviklingen av lokalsamfunnet og regionen. Byggene står i dag delvis tomme og forfaller. De har likevel en stor verdi og gir en opplevelse, en dimensjon i hverdagen og er en kilde til identitet. De rommer historien om hvordan naturressursene ble utnyttet og en stadig mer avanserte teknologi vokste frem.

VEVERIET

Veveriet på Ålgård er oppført i 1898. Det ble senere påbygd i 1912 og fikk oppført en ekstra etasje i 1937. Den eldre delen var opprinnelig en rektangulær blokk på to etasjer med loft og kjeller. Saltaket var først dekket med bølgeblikk, deretter skifer. Bygningskroppen er massiv og står tungt og stødig på en grunnmur av granittstein opplagt som tørrmur, med utvendige sementfylte fuger. De utvendige veggene er oppført av teglsteinsmur og etasjeskillene er av trebjelker. Vinduene har sprosser av støpejern, men ingen vindusrammer, og mursteinene er fuget og malt til en glatt fasade. Denne delen bygger på klassiske prinsipper om symmetri. Opprinnelig var det en liten gavl på taket over inngangsdøren. På langsiden er det innmurt fire strebepillarar på hver side. Disse heller svakt innover og skaper en illusjon av at bygget strekker seg mot himmelen, samtidig som de har en bærende funksjon. Det er også oppført et lite prøveveveri på sørsiden av

Maleri av Theodor Kittelsen, nr. 3 i Svelgfoss-serien.

bygget i samme materialer.

Påbygget er en forlengelse av den gamle veveribygningen, men er utført i armert betong både i yttervegger og etasjeskiller. Her fremtrer en mer funksjonell arkitektur, mer kubisk i formen.

Veveriet er en markant bygning i et kulturmiljø som omtales nærmere i kapittelet; Kjerneområder på Ålgård.

Veveriet var et unntak i regionen da det ble oppført i mur. I Stavanger rundt 1900 var det gjerne vanlig å bygge på en murseksjon på et eksisterende trebygg. Det var et unntak da Chr. Bjelland & Co. i 1897 kjøpte en ledig tomt på Stranden og året etter reiste en helt ny 3 ½ etasjes murfabrikk spesielt konstruert for formålet, samme året som Veveriet stod ferdig.

LEIESPINNINGEN

Ole Nielsen var pioner for en ny driftsform i norsk ullvareindustri, etter mønster fra Sverige, nemlig leiespinningen. Egil Werner Erichsen skildrer dette i sin bok til D.F.U.'s 75-års jubileum:

”Det var leiespinningen, som blev den viktigste spore for overgangen til fabrikkmessig bearbeiding av norsk ull. Ordningen blev praktisert på den måten at bøndene leverte inn sin ull til spinneriene, hvor den blev spunnet ferdig til garn og derefter levert tilbake mot en bestemt godtgjørelse, i kontanter eller ull, eller begge deler.”

Strebepillarer i fasaden av den eldste delen av Veveriet fra 1898.

Foto: Kulturkontoret

ÅLGÅRDSSANGEN AV PER SIVLE

skrevet i 1895 til

”Aalgaards Uldvarefabrikkers 25 aars jubilæum”

Det er tidt nok sagt, at Norge
er et fattig land,
som sit livsens tarv maa borge
fra en fremmed strand.
Men ifra en Aalgaards-vandring
tør jeg nu til en forandring
trøstig sige noget slikt
som, at Norges land er rikt.

Elven randt, og fossen skummet
vel titusen aar,
og den talte, sang og brummet
-helst naar det var vaar.
Men det var saa lenge tingen
at dens stemme skjønte ingen,
der den trofast nat og dag
røstet Norges velfærdssak.

”Jeg har kraften – blot du gider
bruke mig!” den kvad.
Og saa kom han da omsider
Espen Askelad.
Og snart surret hjul og spoler
og der klapret væverstoler.
Og saa stod man midt opi
Norges unge industri.

Fosser har vort Norge nok av,
hele fanget fuld,
sauer har det og en flok av,
-dermed har vi uld.
Og saa gjælder det at stræve
med at klippe og at væve.
Hei! Saa har det ingen nød:
det gir klær, og det gir brød!

Hør og se, hvor ekko vækker
lydt som hanegal
flinge henders travle rækker
Alt fra dal til dal.
-Og omsider skal vi male
himmelild i vore dale.
Lys og kraftig skal den bli,
Norges unge industri!

Vel, saa slut med at bejamre
Norges magerhet!
Det har malm, og vi har hamre
-vi er lykkens smed.
Dermed kan vi seierstrygge
vor og landets vælfærd bygge.
Leve det! Og leve vi!
Leve Norges industri!

GJENSTANDER FRA DFU

Gjesdal kommune overtok innbo og gjenstander da DFU ble avviklet. Deler av dette ble så auksjonert bort eller overført til Jærmuseet og Statsarkivet. En hel del gjenstander og materiell ble imidlertid også lagret rundt om i kommunen sine bygg. Dette er det viktig å få oversikt over.

Tolleiv Bjerkreim, lokal DFU-ekspert og ansatt ved bedriften i 41 år, antar at det ikke har vært arkitekter involvert i byggearbeidet og at Nielsenfamilien fanget ideer på sine mange reiser til Sverige og England.

I selve Veveriet opphørte produksjonen i 1970 og et par år senere ble det startet butikkdrift her. Den 25. april 1994 ble det vedtatt i kommunestyret at kommunen sammen med tre investorer skulle danne et aksjeselskap og sette istand bygget. I dag er 1. etasje innredet til bibliotek og kommunestyresal. De øvrige etasjene står tomme og er ikke rehabilitert. Manglende oppvarming, vedlikehold og tidvis hærverk gjør at resten av bygget forfaller.

Vernestatus: Veveriet, Prøveveveriet, Stamphuset og Trafostasjonen er, sammen med bolighusene i Nilsabakken, regulert til spesialområde bevaring

Tilstand Veveriet: 1. etasje god, behov for restaurering av øvrig bygningsmasse

Tilstand Stamphuset og Prøveveveri: God

Tilstand Trafostasjonen: Behov for restaurering

Veveri oppført i 1898 og Prøveveveri.

Foto: Kulturkontoret

OLTEDAL KRAFTSTASJON

I Oltedal finnervien da et markant bygg som er et typisk industrielt kulturminne. Oltedal kraftstasjon ligger i et kulturmiljø preget av kraftproduksjon. Flere norske byer fikk kraftverk og elektrisk lys i løpet av 1890-årene. Stavanger kom sent i gang med kraftutbygging i kommunal regi. Ikke før i 1907 fikk bystyret fattet et vedtak, og det var i Oltedal de ville satse.

To aggregater med ytelse på til sammen ca 3 MW var driftsklare i 1909 og 10. desember samme år kom det for første gang strøm på bynettet i Stavanger. Det elektriske lyset fikk (sitat fra "Kulturminner i norsk kraftproduksjon – en evaluering av bevaringsverdige kraftanlegg", s. 162):

"sin debut i bystyremødet og modtoges med et varmt velkommen i form av haandklap".

Utvidelser ble gjort i årene frem mot 2. verdenskrig, men turbinene ble sprengt i 1940. De ble senere erstattet av nye turbiner med større ytelse.

Oltedal kraftstasjon oppført i 1909.

Foto: Geir Einarsen

Oltedal kraftverk ble overført fra Stavanger kommune til Lyse Kraft i desember 1991. Det ble bygget ny kraftstasjon som stod ferdig i 1994, bare noen få meter fra den gamle som da ble tatt ut av drift. I 1997 investerte Lyse i oppussing av den gamle kraftstasjonen og maskinmesterboligen for museumsvirksomhet. Denne virksomheten ble imidlertid lagt ned etter noen år.

Kraftstasjonen er en stilfull bygning fra 1909 med et klassisk, tempelaktig utseende. Interiøret er ivaretatt gjennom godt vedlikehold og oppussing. Bygningen ble tegnet av stadskonduktør Eckhoff og viser at arkitektur og byggeskikk var en viktig del av kraftutbyggingen like etter århundreskiftet.

Den lille kraftstasjonsbygningen i teglstein fra byggeperioden står fortsatt. Det er således tre utgaver kraftstasjonsbygninger på stedet som danner et teknisk og industrielt kulturmiljø. Teknisk er utbyggingen representativ for epoken med synlig magasin, tunnel og rør fram til kraftstasjonen.

Området ble regulert til spesialområde bevaring av kommunestyret i 1994 for sin kulturhistoriske verdi. I 2008 søkte Lyse om dispensasjon fra disse bestemmelsene og ville rive bygget. Søknaden ble avslått.

Vernestatus: Regulert til spesialområde bevaring
Tilstand: Behov for restaurering

LJÅFABRIKKEN PÅ GJESDAL

Gjesdalbuen var som nevnt foretaksom, og husflid- og håndverkstradisjoner la også grunnlaget for industriell produksjon. Smedhåndverket, og særlig ljåsmiing, hadde lange tradisjoner i Gjesdal. På gnr 27 og bnr 16, like ved Gjesdal kyrkje, ligger Gjesdal ljåfabrikk. Fabrikken ble bygd i 1901 av Fredrik Fanuelsen Gjesdal (1844-1920) og ble drevet frem til 1920. Fabrikken dokumenterer den tidlige industrielle ljåproduksjonen. Maskineriet ble den første tiden drevet av vannkraft og en lang trerenne fra elva lenger oppe ledet vannet ned til en sugeturbin.

Høsten 1988 ble ljåfabrikken åpnet som museum etter at både bygning og

utstyr ble satt istand av Gjesdal kommune med støtte fra Norsk kulturråd og Rogaland fylkeskommune. Jærmuseet registrerte gjenstander og satte istand ovner og smieutstyr. Så langt en kjenner til er dette den eneste ljåfabrikken i landet. Bygningen med tilhørende vassrenne forvaltes av Gjesdal bygdemuseum Limagarden og driftes av Jærmuseet.

Vernestatus: Museumsvern
Tilstand: God

KRAFTPRODUKSJON PÅ ÅLGÅRD

Den første kraftproduksjon for folk på Ålgård ble iverksatt av Torger T. Edland. Han kjøpte rettigheter på Edlandsfjellet og startet opp kraftproduksjon i 1911, ni år før kommunen kom i gang med eget kraftverk. I nordenden av Uglemyr ble det anlagt en 80 meter lang demning av kilt stein som ble tettet med torv og jord. Flere samledammer skapte et nettverk av grøfter og demninger i nedslagsfeltet. Ned mot Grønsje ble det anlagt en lang rørgate av stål som endte i kraftstasjonen nede ved vika til Edlandsvannet.

*Gjesdal ljåfabrikk, oppført i 1901.
Foto: Kulturkontoret*

Videre ble det satt opp fordelingsnett og verket betjente på det meste 200 husstander med strøm.

Men en høstkveld i 1919 raste Stemmen ut. De store vannmengdene som fosset nedover fjellsiden satte en støkk i Ålgårdsfolket. En kan i dag se tydelige spor i landskapet etter flommen. Stemmen ble imidlertid bygget opp igjen og kraftverket produserte strøm frem til 1946, da det ble solgt til Ålgård vannverk som igjen videresolgte maskinene til Ryfylke.

DFU KRAFTVERK

Den opprinnelige fabrikken fra 1870 fikk kraft fra et vannhjul som førte vann i en trerenne fra Edlandsvatnet. Kraftstasjonen tilhørende DFU ble bygget i 1912 ved siden av dieselhuset fra 1892.

I forbindelse med kraftstasjonen fra 1912 ble den 200 meter steinsatte kanalen, som i seg selv er et kulturminne, gravd ut. Den følger gateløpet fra Edlandsvatnet, langs Storahuset og til inntaksbassenget, der den ender i to store rør som fører vannet inn i kraftstasjonen. For å sikre magasinering av vann og stabil fallhøyde fikk Edlandsvatnet, og derved Limavatnet, permanent regulert vannstand til om lag 124 meter. Dette tilsvarte en økning på ca 1 meter i forhold til naturlig nivå.

Først i 1920 fikk Gjesdal sitt kommunale elektrisitetsverk. Strømmen ble kjøpt fra kraftverket i Oltedal, men mange innbyggere var da allerede tilknyttet Torger T. Edland sitt private kraftverk eller fikk strøm fra DFU.

BEVARING OG GJENNBRUK

Det er få bygninger med særpreg i Gjesdal. Både Veveriet og Oltedal kraftstasjon er bevaringsverdige bygninger, for såvel sin arkitektur, sosiale og tekniske historie. Blir de revet kan de aldri bygges opp igjen. De har fått sin utforming og stil etter tiden de ble oppført, og ressurstilgangen på stedet der de ble bygget.

Dieselhus oppført i 1892, samt DFU kraftverk oppført i 1912 og kanalen langs Storahuset. Foto: Kulturkontoret

SVANEDAL ULLVAREFABRIKK m.fl.

Flere startet tekstilindustrivirksomhet i Gjesdal i kjølvannet av Ole Nielsens etablering på Ålgård i 1870. Oltedal fikk vegforbindelse med Oltesvik i 1876 og dermed åpnet muligheten seg for varetransport sjøvegen. Oltedals Spinderei startet opp i 1886 med gjesdalbuen Ludvig L. Lima som foregangsmann. Videre kom Oltes Uldvarefabrik i 1894 - som siden flyttet virksomheten sin til Hillevåg i 1910 - Uldspinderei Vang i 1904, Oltedals Væveri i 1908 - senere kalt Svanedal Ullvarefabrikk - og Gjestal Spinneri 1937.

I 1930-årene utviklet Svanedal Ullvarefabrikk seg til et betydelig foretak som på det meste hadde nærmere 200 personer i arbeid.

Svanedal ullvarefabrikk.

Foto: Gjesdal folkebibliotek sin fotosamling

Det finnes mange eksempler på vern gjennom bruk av industrielle kulturminner. Kanskje det er fordi disse byggene rommer "noe mer" i vegger, gulv og tak enn et nybygg har? Her på Ålgård er blomsterbutikken "Udlauset" et godt eksempel. En kan videre nevne kulturhuset i Sandnes, Tou Scene i Stavanger, USF Verftet i Bergen, Fredfoss og Vestfossen kunsthøgskule i Øvre Eiker. Det finnes også mange gode eksempler fra utlandet, slik som Brandts i Odense og Tate Modern i London.

Trans Europe Halles er et eget europeisk nettverk for kultur fremvoksende i rehabiliterte industribygg.

I planperioden foreslås det å se på muligheten for hvordan Veveriet og Oltedal kraftstasjon kan fylles med nytt innhold.

MÅLSETTING:

- Full utnyttelse av Veveriet gjennom ny bruk
- Ta vare på Oltedal kraftstasjon
- Ta i bruk Oltedal kraftstasjon
- God formidling av historien knyttet til tekniske og industrielle kulturminner

TILTAK:

- Gjennomføre en mulighetsstudie for fremtidig bruk av Veveriet
- Gjennomføre en mulighetsstudie for ny bruk av Oltedal kraftstasjon
- Slutføre filmprosjekt om tekstilindustrien på Svanedal
- Utvikle formidlingsopplegg for Ljåfabrikken
- Utvikle turløype med formidling av tidligere kraftproduksjon på Edlandsfjellet
- Registrere andre tekniske og industrielle kulturminner
- Kartlegge, registrere og formidle historien knyttet til vannressursstyring
- Kartlegging, sortering og plan for videre bruk og utstilling av gjenstander fra DFU.

KJERNEOMRÅDER PÅ ÅLGÅRD

Ålgård er kommunesenteret i Gjesdal og ligger helt vest i kommunen. Ålgård har imidlertid ikke alltid vært et tettsted. I første halvdel av 1800-tallet var befolkningsutviklingen i stillstand. Nabokommunene opplevde vekst, men i Gjesdal stagnerte utviklingen, spesielt i årene 1835-1865. Hva skyldtes så dette? Fødsels- og dødsrater i perioden skilte seg ikke spesielt ut fra andre steder. En årsak må ha vært at det var lite bruksdeling i jordbruket. Heller ikke noe husmannsvesen av betydning ble etablert. Sterke normer i samfunnet som holdt på gamle tradisjoner, førte således befolkningsoverskuddet ut av bygda.

På 1870-tallet endrer dette seg. På 35 år, mellom 1865 og 1900, ble folketallet i Gjesdal nesten fordoblet. Industrien gjør seg gjeldende og blir en avgjørende faktor. I tillegg til industriarbeidsplasser ble det også utviklet tettstedsfunksjoner, knyttet til servicenæringer som handel og håndverk. En ser i perioden 1865 til 1920 at trenden har snudd. I jordbrukskommunene på Jæren økte befolkningen med rundt 50%, mens i samme periode i industribygda Gjesdal var økningen på 100%.

Illustrasjon av Lokstallen på Ålgård: Trine Mangersnes

FOLKETALL I GJESDAL

År	Antall
1801	517
1815	657
1825	743
1835	862
1845	906
1855	983
1865	997
1875	1157
1890	1510
1900	1750
1910	2174
1920	2094

Nesten hele befolkningsøkningen kom på Ålgård og i Oltedal, som i løpet av få år utviklet seg fra spredte gardsbruk til industritettsteder.

LITT HISTORIKK

Navnet Ålgård har sitt opphav i gården Aalgaard som ligger like ved E-39, på området som i dag kalles Myra. Gården ligger fint til ved øvre del av Figgjoelva, ei elv som i tidligere tider hadde rike forekomster av ål. Skrifter helt tilbake fra 1462 viser gården omtalt som Aalægard. Navnetydere mener at opphavet til navnet er ålagard, som igjen betyr ålegjerde eller mærgard og er betegnelsen for gjerdet som ledet ålen inn mot ålerusene. I dag ser vi rester etter ålegjerde like vest for Skokk bru. Figgjoelva var også rik på ørret og laks og det ble utarbeidet en omstendelig bruksrett for fiske i bekker, elver, tjern og vann videre innover i kommunen.

Gjestal ble egen skipreide i 1634 og før den tid hørte Ålgård til Gand. Begrepet skipreide ble brukt i middelalderen som en administrativ inndeling av kystdistriktene. Hvert skipreide skulle utruste og bemanne et hærskip og inndelingen i skipreider stammer sannsynligvis fra Håkon den godes tid rundt år 950.

Helt fra 1600-tallet har gården Aalgaard vært postgård. Det var likevel

Bord: Logo fra De Forenede Ullvarefabrikker

ikke før mot slutten av 1860-årene at gården ble knyttet til landsdelens hovedveinett fra Sandnes, som en indre arm av den vestlandske hovedveg. Videre innover mot Bjerkreim og Oltedal var da bare en enkel rideveg.

VEGEN TIL ÅLGÅRD

Om ferden til Ålgård skrev grunnleggeren av Stavanger Aftenblad, Lars Oftedal, i en artikkel skrevet til Aalgaards Uldvarefabrikkers 25-årsjubileum i 1895 følgende "... Adkomsten var før 60-arene høist ufuldkommen og besværlig, navnlig den sidste halvmilen fra Braastei i Høiland. Det var som å reise til fjelds. Bakker op og bakker ned, så bratte som hustag, og saa smale at det var et kunststykke for kjørende å komme forbi hinanden paa sine steder, med svimlende stup nedimod elven, saa det var den visse død, om noen tullede udfor..."

40

Rike funn av flintredskaper viser imidlertid spor etter et samlingsområde helt tilbake fra steinalderen, i nærheten av gården Aalgaard. Trolig hadde ikke folk fast boplass her da, men kom fra Høyland og Time for å drive jakt og fiske. Figgjoelva var da en naturlig ferdselsåre innover i landet.

Utviklingen av tettstedet Ålgård kom med hjelmelandsbuen Ole Nielsen og hans etablering av tekstilproduksjon i 1870-årene. Stedet ble spesielt valgt av to årsaker; vannkraft og bygdas rike saueavl. På den tiden var man avhengig av fossekraft og tilgang på ull. Ålgård ble således et av de mest typiske eksempler på fabrikken som det samfunnsskapende element. I Mandal finner man eksempel på et tilsvarende sted i litt mindre målestokk. Sjølingstad Uldvarefabrik ble etablert ved Sjølingstadvassdraget i 1894. Driften opphørte i 1984 og fabrikken er i dag en levende museumsfabrikk for tekstilbransjen, støttet av Riksantikvaren.

På Ålgård startet den første fabrikken som Aalgaard Uldspinderi i 1870. Navnet ble siden modernisert i 1887 til Aalgaards Uldvarefabrikker - og

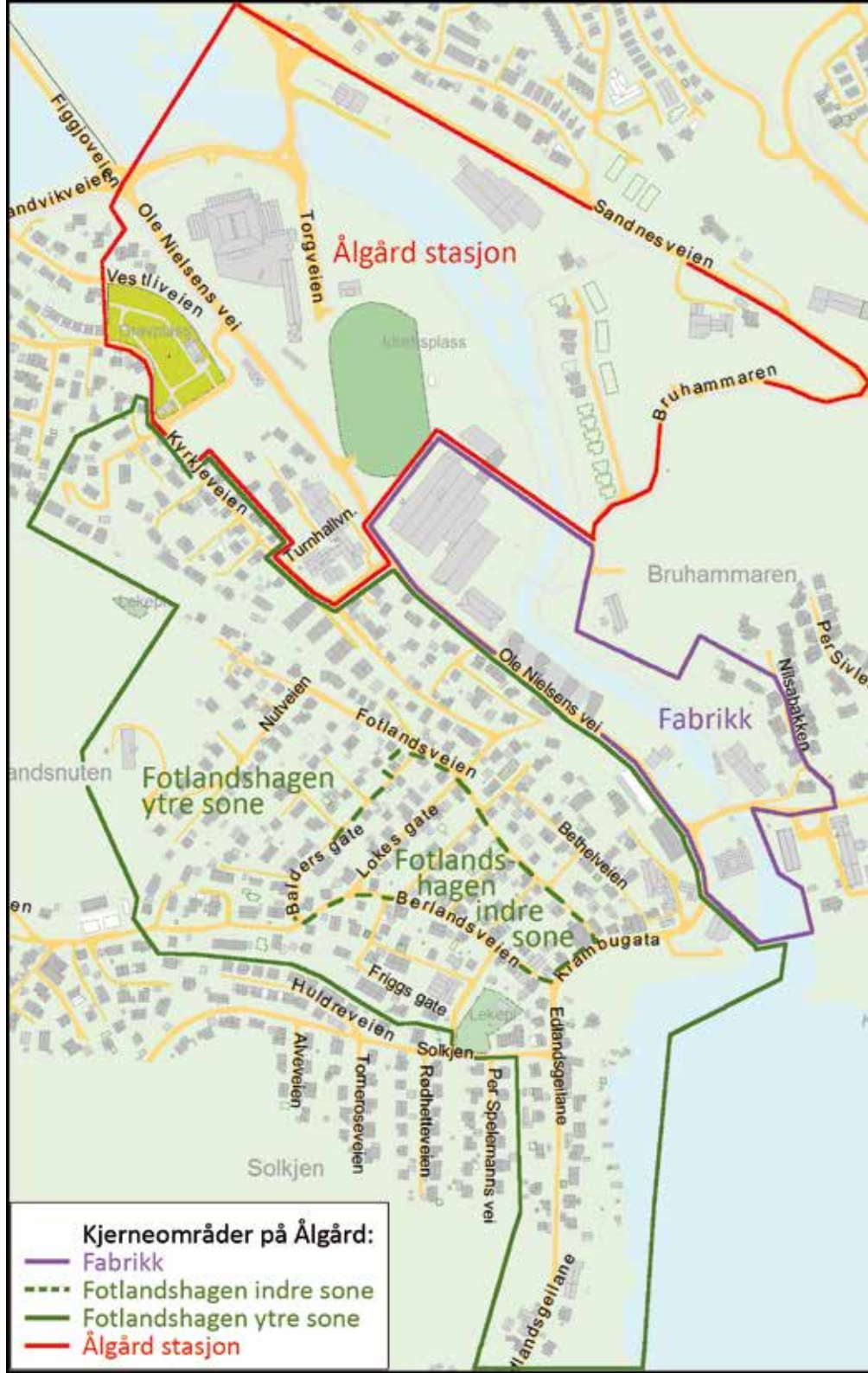

etter sammenslutningen - De Forenede Ullvarefabrikker fra 1916 (DFU). Følgende fabrikker tilhørte nå DFU; Ålgård, Figgjo, Fredfoss, Grorud, Hjula og Nydalen fabrikker i Trøndelag.

Hovedfabrikken Veveriet er mer utfyllende omtalt i kapittelet Industrielle kulturminner.

Frem til Ole Nielsen valgte å etablere sin virksomhet på Ålgård besto stedet kun av to gårdsbruk, et på Edlandssiden og et på Ålgårdssiden, med Figgjoelva som et naturlig skille. Et samfunn måtte bygges i kjølvannet av industriutviklingen. Ole Nielsen var en praktisk mann. Men også tiden som håndverkerlærling i haugianermiljøet i Stavanger ble styrende. For eksempel var valget av felleshusholdning en praktisk løsning for å skaffe kost og losji til arbeiderne, men også en patriarkalsk ledelse som en ser igjen hos haugianerne. Utviklingen var et samspill mellom pietistisk fromhet og sunt næringsvett. 25 år etter etableringen var Ålgård blitt et stort sted med 400-500 innbyggere.

Åleruser i Figgjoelva. Navnet Ålgård har hatt flere skrivemåter, men opphavet til navnet er antagelig ålagjerde, også kalt mærgard, som er betegnelsen for gjerdet eller karet som ble brukt til å fange ål med. Foto: Kulturkontoret

Figgjoelva er i dag et vernet vassdrag, men ikke lenger en skillelinje. For det er nettopp her i Figgjoelvas øvre del en ønsker å samle seg om Ålgård nye sentrum. Elva blir da forhåpentligvis et levende bindeledd i et nytt sentrumsområde.

KJERNEOMRÅDER PÅ ÅLGÅRD OG FORVALTNINGSANSVAR FOR KULTURMINNENE

I kulturminnearbeidet er Ålgård delt inn i tre kjerneområder: Fabrikk, Fotlandshagen (indre og ytre sone), og Ålgård stasjon. Forvaltningsansvar for kulturminner i kjerneområdene ligger i hovedsak hos Gjesdal kommune. Videre betydning har sektorvise planer, slik som Norges Vassdrags- og energidirektorat's "Verneplan for vassdrag".

Områder og bygninger som allerede er regulert til spesialområde bevaring i kjerneområdene er den eldre bebyggelsen i Nilsbakken, Veveriet med tilhørende bygg, Ålgård stasjon og Lokstallen.

KJERNEOMRÅDE FABRIKK

Området omfatter bolighus og produksjonslokaler etter tekstilindustriepoken langs Figgjoelva og Nilsbakken. Kjerneområde fabrikk er valgt for å sikre gjenværende bygninger fra denne epoken og skape bevissthet rundt fabrikkens betydning for identitet

Kartet viser inndeling av kjerneområder. Kjerneområde fabrikk og skisse over gjenværende DFU bygninger i 2012, merket med rødt. Kart og foto: Kulturkontoret

og videre stedsutvikling på Ålgård. Hele området vil fremheves ved formidling med skilting og merking som kultursti. Området foreslås til hensynssone ved rullering av kommuneplanen, med unntak av allerede regulerte områder.

KJERNEOMRÅDE FOTLANDSHAGEN

Området omfatter det som i dag omtales som 'Gamle Ålgård' og er inndelt i en indre og ytre sone. Dette området har også egne bestemmelser i kommuneplanens arealdel, § 2.13. Kjerneområde Fotlandshagen er valgt for at den indre sonen ønskes bevart mest mulig autentisk, med opprinnelig preg av hus, uthus og hage. Det er i kulturminneplanen foreslått et tiltak for utarbeidelse av estetisk veileder som bygger videre på kommuneplanens bestemmelser. Byggesaksbehandlingen bør således fremgå helhetlig med tanke på fortetting, struktur, utnyttelse og plassering.

I den ytre sonen gjelder tilsvarende intensjoner, men her er ikke gateløpene eller hagestrukturen like utpreget og bebyggelse har skjedd i forskjellige tidsepoker. Bygningsstrukturen i Fotlandshagens indre sone er derimot helt tydelig. Her er hus og uthus lagt nær vegen og hageparsellene ligger fint innenfor. Vegnettet består av parallelle gateløp.

Felleshusholdningen som var etablert for fabrikkens arbeidere, var en overgangsform til de selvstendige husholdningene. I 1893 besluttet styret i selskapet å anviser arbeiderne jordparseller på fabrikkens grunn med fast leie, så lenge en var ansatt i bedriften. Senere gikk man over til å selge ut tomter. I Fotlandshagen var prisen 40-60 kroner pr mål på den tiden. Til sammenligning så tjente meiersker på det nye meieriet kr 30 pr måned

Udlahuset i kjerneområde Fabrikk, eksempel på ny bruk i gamle minner og oversiktsbilde kjerneområde Fotlandshagen. Foto: Kulturkontoret og Geir Einarsen

KOMMUNEPLANENS AREALDEL § 2.13 (hentet fra Kommuneplan Gjesdal 2009 - 2021)

"Gamle Ålgård" (plan nr. 19850009, unntatt feltene B1 og B2)
Disse bestemmelsene supplerer gjeldende reguleringsbestemmelser og erstatter § 6 i reguleringsplanen.

- Ved fradeling av tomt skal eksisterende og fradelt tomt få en minstetørrelse på 400 m². Søknader om fradeling skal inneholde kart som viser plassering av nytt bolighus og garasje, samt fasadetegninger av det planlagte bolighuset.
- Nye boliger og tilbygg skal plasseres slik at strukturene til de øvrige bolighusene i området beholdes. Avstander til veier, nabogrenser og åpne hager, skal opprettholdes.
- Nybygg skal oppføres med en arkitektur som henter inn hovedtrekk og rammer fra den historiske bebyggelsen.
- Tilbygg til bolighuset skal underordne seg hovedhuset og hente hovedelementer fra eksisterende bygning.
- Området skal bestå av eneboliger.

i 1893. Opprinnelig fikk arbeiderne støtte i form av kausjon fra selskapet mot pant i bygningen. Senere kom låneordninger i bank. Først var det bare gifte arbeidere som fikk kjøpe hus og jord, siden fikk også enslige dette privilegiet.

Det har vært typisk at direktørboligene, i tilknytning til industriell produksjon, har fått et vern. Arbeiderboligene har imidlertid like stor kulturhistorisk verdi. De rommer bl.a. fortellinger om samfunnet, fliden og nøysomheten, og avdekker strukturelle føringer for arealutnyttelse.

KJERNEOMRÅDE ÅLGÅRD STASJON

Området omfatter det som nå defineres som Ålgårds nye sentrum. Kjerneområde Ålgård stasjon er valgt for å ivareta kulturminnene som finnes i dette området i videre planleggingsprosesser med ny sentrumsplan og press på utbygging.

Bygninger som har spesielt kulturhistorisk verdi er Ålgård stasjon og Lokstallen, med historien rundt jernbaneaktiviteten, og Ålgård kirke. Figgjoelva inneholder også viktige kulturminner som ligger i og under vann. Ålegjerdene ved Skokk bru er et eksempel på det.

Ålgård stasjon er bygget i 1924 som endestasjon på Ålgårdsbanen. Lokstallen ble reist til åpningen samme år. Bygningen hadde opprinnelig kun plass til en maskin, men ble senere forlenget slik at den fikk syv vindusfelt istedenfor tre. Begge bygningene har klassiske trekk, bygd på symmetri og med pilastre som illuderer klassiske søyler. Jernbaneaktiviteten er videre omtalt i samferdselskapittelet og Ålgård kirke i kirkekapittelet.

TIPS:

Vil du lese mer om DFU? Les 75 år i norsk tekstil, Oslo 1947

MÅLSETTING:

- Ta vare på viktige kulturminner i kjerneområdene på Ålgård
- Øke bevisstheten om kulturminneverdiene

TILTAK:

- Utarbeide estetisk veileder for bebyggelse i kjerneområdene
- Estetisk veileder innarbeides i kommuneplanen ved neste rullering
- Definere og gjennomføre formidlingsprosjekt om kjerneområde fabrikk (skilting, kultursti etc)
- Definere kjerneområde fabrikk til hensynssone ved rullering av kommuneplanen med unntak av allerede regulerte områder
- Skilt ved rasteplass Skokk bru om ålens betydning (stein-alderboplass)
- Lyssetting og restaurering av ålegjerde/mærgard
- Utvikle ny bruk i Ålgård stasjon og Lokstallen
- Definere og gjennomføre formidlingsprosjekt om kjerneområde Ålgård stasjon og opprinnelse til navnet Ålgård (skilting etc)

Ålgård stasjon med Ålgård kirke i bakgrunnen og Lokstallen.

Foto: Janne Håland

SAMFERDSEL

Gamle veger og bruer gir folk flest gode opplevelser for rekreasjon. Det sporer gjerne til undring og ettertanke, hvem bygde disse vegene, hvordan var det en wintersdag å komme seg fra et sted til et annet? Ferdsel langs gamle og ulendte fjellveger gir et innblikk i hvordan selve begrepet samferdsel har fått en helt annen betydning i vår tid. Kontrasten blir stor til dagens motorveger og velutstyrte biler med GPS som fører oss dit vi ønsker.

Våre forfedre visste ingen annen måte å komme til andre daler og bygder enn å bruke båt, føtter eller å sette seg på hesteryggen. Heiene var godt kjent da de fleste gardar hadde en støl eller to og ofte var dyretråkk utgangspunktet for denne ferdselen. Handel, skattebetaling, kirkeliv og heiedrift var noe av grunnen til utferdstrangen. Spesielt var behovet for korn, da gjerne høsten slo feil, og skrinne fjellgarder ikke kunne brødfø familien. Mange ferdselsårer ble knyttet fra innland til kyst. Turen gikk ofte til fjordarmene slik at varer kunne fraktes videre med båt.

SAMFERDSEL I GJESDAL

I denne kulturminneplanen legges det vekt på gamle veger, vegfar, bruer og jernbane. Vegnettet i Gjesdal på begynnelsen av 1800-tallet bestod for det meste av ride- eller kløvveger. Mellom gardene var det stier og noen

*Ragsbrua ved Ragsvatnet.
Foto: Geir Einarsen*

førte frem til postvegen som gikk gjennom bygda. Postvegen som var 'Vegen for Den Kongelige Ridepost' var tingveg, kirkeveg og handelsveg og traseen gikk noenlunde langs dagens E-39. Det meste ble transportert på hesterygg eller slede, og fra 1840-årene var stort sett kjerrer blitt allemannseie.

Ettersom befolkning og varemengder økte ble det behov for bedre veger. Vegloven av 1824 stadfester at det var amtmannen som hadde det formelle ansvaret for vegene. Bøndene måtte betale vegskatt og gardene hadde i tillegg ansvar for å vedlikeholde hver sine vegstykker.

Gjesdal hørte inn under Lye prestegjeld frem til 1927. Det var egen kirkeveg for presten over fjellet fra Lye prestegard, men vegen ble også nyttet av gjesdalbuer som hadde møte i forlikskommisjonen eller skolekommisjonen, noe Gjesdal hadde til felles med Time. Når presten kom frem til Edland ble han videre rodd frem til Gjesdal kyrkje. De gardene som hadde ansvar for å ro presten slapp å betale presteskysspenger.

Det var en del uenighet mellom soknene om hvem som hadde ansvar for vedlikeholdsarbeidet på Prestvegen. Dette munnet i 1830-årene ut i at sokne-

*Bord: Gjenstand fra Vegmuseet i Dirdal
Kartutsnitt fra Prestvegen som munner ut i spissen av kommunegrensen.*

grensen skulle være vedlikeholdsgrensen. Soknegrensen ble dermed justert slik at Gjesdal fikk denne 'grensespissen' helt vest på gnr 5 bnr 205 på Edlandsheia. Gjesdal måtte således ta sin del av vedlikeholdsarbeidet på Prestvegen.

Fra Kyllingstad til Gjesdal gikk kyrkjevegen gjennom dalen mellom Fitjanuten og Einarfjellet. Veggen fra Gjesdal kyrkje til Madland ble planlagt opparbeidet i 1828, men prosessen dro ut da både Gjesdalbrua og bru over Ravndalselva skapte økonomisk debatt. Også fra Oltedal var det behov for veg frem til postvegen og søknad ble sendt i 1827. Den ble avvist av amtmannen som hadde "meere almenntilgitt Veie" å bruke pengene på. Men i 1833 var imidlertid vegstyresmaktene mer positivt innstilte, og i 1835 ble det gitt løyve til bygging av veggen fra Oltesvik, langs Limavatnet til Vaula bru.

Etter 1880 skjedde det en kraftig utbygging av vegnettet i Rogaland. Frem mot 1900 ble mange veger modernisert og bygd ut for hestekjøretøy. Det første store vegprosjektet, i daværende Forsand kommune, var fra sjøen på Dirdal til gardene på Motland. Fra Byrkjedal til Gilja stod veggen ferdig i 1881. Veggen gikk på andre siden av dagens trase, over Kvidabrunå og Svartabrunå (revet). Veggen fra Østabø til fylkesgrensen ble bygd i 1903-04 og i 1905-06 ble Dirdalsvegen forlenget frem til Østabø. Ny europaveg (E18, senere E-39) fra Bjerkreim til Vikeså kom i 1965.

FORVALTNINGSANSVAR FOR VEGER, BRUER OG JERNBANE

Statens vegvesen har ansvar for å ta vare på egne kulturminner. Vegkulturminnene viser utvikling i teknologi på forskjellige fagområder, og Statens vegvesen har utarbeidet sin egen "Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner". I delplan 1 for Rogaland ser en her i Gjesdal at Liavegen over Giljajuvet er tatt med. Dette området viser 4 generasjoner veghistorie. Et stort bidrag til formidling av vegrelaterte kulturminner i Gjesdal er at Norsk vegmuseum Region vest åpnet på Dirdal i 2010.

Når det gjelder jernbane er det Jern-baneverket som har ansvar for sine

kulturminner. Det er utarbeidet "Nasjonal verneplan for kulturminner i jernbanen" og her er ekspedisjonsbygningen på Figgjo underlagt juridiske eller administrativt bindende bestemmelser. Selve Ålgårdsbanen er ikke vernet.

VEGER OG VEGFAR

I indre del av kommunen ligger naturfenomenet Giljajuvet. Helt fra isen sprengte seg frem og forlot området for 10-12.000 år siden, har elva gjennom Giljajuvet gravd seg ned i gjelet og tatt med seg massen ut i Dirdalen. Det opprinnelige hoveddalføret gikk fra Hunnedalen via Byrkjedal til Veen. Da rasmateriale og rester etter steiner som fulgte med isen dannet Gloppedalsura, ble vannpassasjen fra Hunnedalen stengt. Det dannet seg en innsjø i Byrkjedal som gjorde at elva nå dreide nærmere 90 grader for å finne et nytt utløp i Giljajuvet. Juvet ble også en viktig passasje både for mennesker og dyr. I dag kan vi se 4 generasjoner veg mellom Gilja og Byrkjedal.

Den første kjente veggen her kalles Liavegen og var i bruk frem til 1881. Stor trafikk mellom bygdene øst for Rogaland og vestover mot Stavanger gjorde Dirdal til et knutepunkt mellom land og sjø. Fra Gjesdal og Oltedal skipet de last og varer ut fra Oltesvik. Eldre veger og vegfar gikk mye mer på kryss

*Giljajuvet med Kvidabrunå i bakgrunnen.
Foto: Geir Einarsen*

og tvers av fjell og daler enn det vi ser i dagens vegsystem. Gamle ferdselsårer over fjell og daler er lite dokumentert i Gjesdal. I planperioden foreslås tiltak i forhold til dette.

Små steinvarder var fra gammelt av måten å merke vegfarene på. Å sette opp slike merker kalles å nydde eller nydla på dialekt. En annen skikk var å sette steinmerke der noe spesielt hadde hendt langs de gamle vegene. Dette ble kalt et varp og bestod av pinner eller steiner som ble lagt oppå hverandre. Forbipasserende skulle legge på hver gang de gikk forbi og slik holdt historiene seg levende.

Et annet omtalt fenomen langs gamle vegfar kalles brudle. Navnet kommer av to gammelnorske ord, brud og lidi, der lidi betyr et følge, hvor betydningen da blir et brudefølge. Det viser en markering med steiner lagt i rekke, ved det høyeste punktet på heia, mellom to daler. To store steiner ble lagt i midten og symboliserte brudeparet, videre ble hver gjest representert med mindre steiner på hver side. Her møttes brudefølgene mellom de to dalførene, hvor de satte seg ned og hvilte sammen. Denne gamle skikken skulle være et symbol på en god ferd fra dalen bruden kom fra og et ønske om lykke i den nye.

*Nydling og brudle fra Giljabrekka - Veen.
Foto: Kulturkontoret*

BRUER

Bruene var en viktig del av vegnettet. Helt frem til siste halvdel av 1700-tallet var brubygging et håndverk basert på erfaring her til lands. En hadde ikke eksakte teorier eller formler for dimensjonering. Med industrialiseringen fra 1850-årene og utover ble nye materialer tatt i bruk. Det ble utviklet vitenskapelige metoder for konstruksjon og dimensjonering av byggverk. 'Ingeniørkunsten' kom inn i anleggsvirksomheten, og det er tydelig at i tillegg til å møte tekniske krav, ble det også lagt vekt på en bevisst estetisk utforming.

Et eksempel er Ålgård bru som ligger der Edlandsvatnet har sitt utspring i Figgjoelven. Her var det tidligere en trebru, men i 1857 ble det bygget ny med steinhvelvkonstruksjon. Det var stor uenighet om hvorvidt en skulle bygge i stein eller tre. Brua ble til slutt avgjort bygd av tilhøgd naturstein. Hvelvet er lagt i mørtel, mens resten er lagt opp som tørrmur. Brua var under ordinær trafikk frem til 1972 og ble utvidet og forsterket flere ganger.

Rage bru ligger like ved Rv 45 ved Ragsvatnet. Brua ble bygget i 1900 og er også en steinhvelvbru. Stein til hvelvet kom fra Rage steinhuggeri som lå 3-400 meter fra brustedet. Hvelvsteinen ble lagt i sementmørtel og hvelvet dekket med et lag betong forseglet med et lag blypapp. Under krigen ble rekkverket tatt av og brua og utvidet i bredden ved å legge på et plankedekke. Dette ble fjernet og rekkverket satt på plass igjen etter krigen.

Begge disse bruene er nevnt i boka til Svein Magne Olsen; "Bruer - en kulturskatt". Boka inneholder beskrivelse av 48 verneverdige bruer i Rogaland.

I tillegg bør Gjesdalbrua nevnes, som er en klopp og et yndet fotomotiv. En klopp bygger på samme prinsipp som de gamle grekerne bygde etter, nemlig 'det bærende og det bårne'. Store steiner legges over et fundament av mindre, bærende steiner.

*Gjesdalbrua, fra midten av 1800-tallet.
Foto Kulturkontoret*

JERNBANE

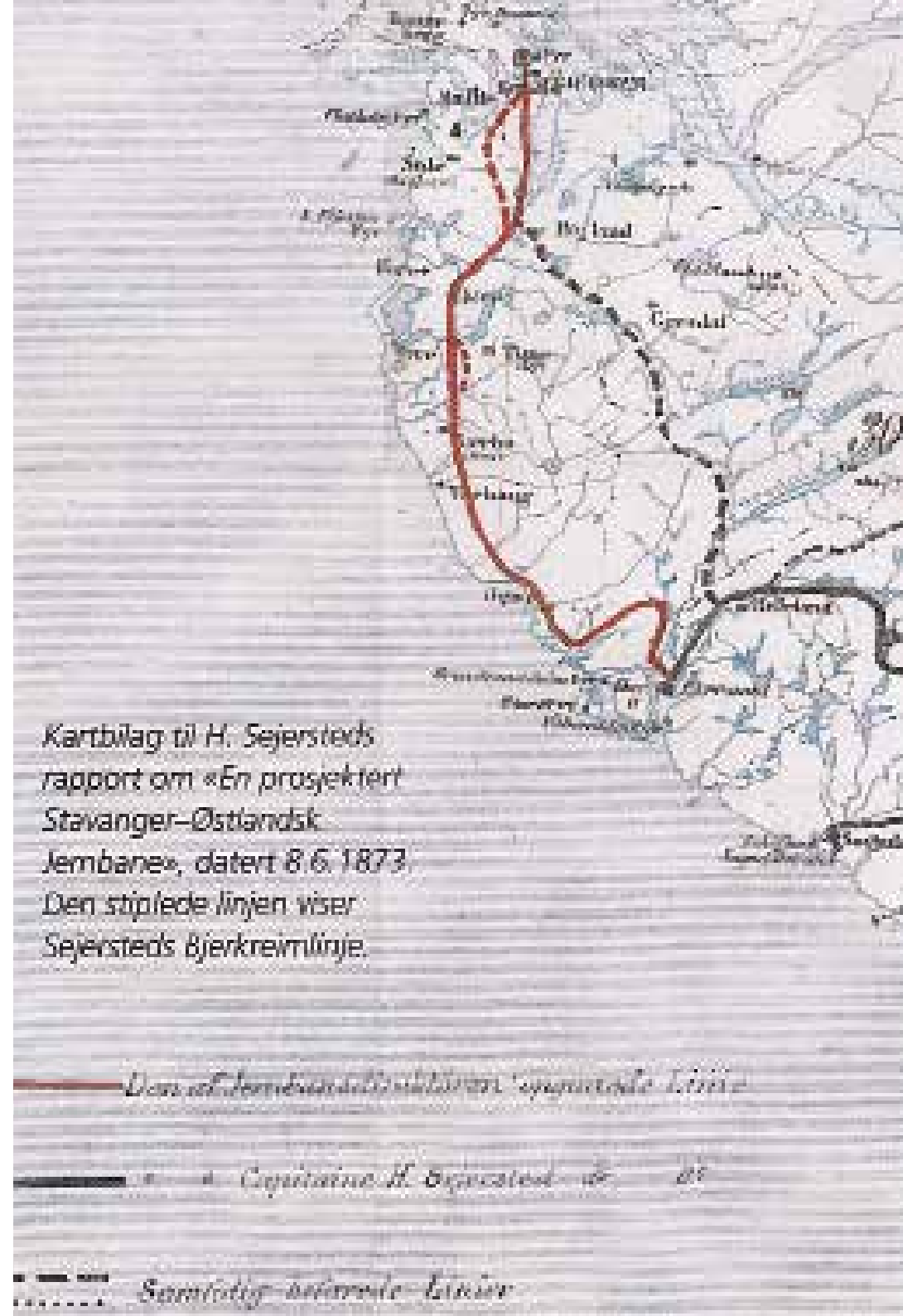
Hadde fylkesingeniør Th. Sejersted fått det som han ville i 1870-årene, ville mye av Gjesdals bebyggelse sett annerledes ut enn det gjør i dag. Boka "Banelangs Ålgårdsbanen gjennom 75 år" skrevet av Torkel Thime viser en lang og kronglete politisk prosess om hvor stambanen mellom Kristiania og Stavanger skulle gå. Første forslag gikk fra Sandnes over Ålgård. Videre til Høgsfjorden gjennom Dirdal og Hunnedalen til Sirdal, og videre østover. Stigningsforholdene skulle imidlertid vise seg å være problematiske. I 1873 kom så et nytt forslag fra Sandnes og Ålgård, gjennom Bjerkreim, Dalane og Agderfylkene til Telemark. Ingen av alternativene fikk gjennomslag. Imidlertid viste trafikktegninger i 1910-1911 at trafikkgrunnlaget var stort nok til å gi forsvarlig drift av jernbane til Ålgård. Dette medførte i 1919 at Arbeidsdepartementet igjen så på muligheten om stambane gjennom Ålgård og Bjerkreim til Helleland og videre inn på Flekkefjordbanen. Til dette vedtok Egersund formannskap en skarp protest, de ville ha banen over Jæren.

I 1923 vedtok Stortinget en plan for Sørlandsbanen fra Oslo til Stavanger. Den skulle gå gjennom Bjerkreim og Gjesdal til Ganddal. Ugunstige høydeforhold gjorde at den 15 km lengre Jærlinjen stadig vant mer tilslutning. Jærlinjen ble vedtatt av Stortinget i mai 1937.

I 1941 ble det igjen gjort et forsøk med innlandsbane fra Ålgård over Dirdal, Fidjeland, Bykle, Bjørnara og til Lunde i Telemark. Den indre Stambane ble stukket ut fra Ålgård til Telemarks fylkesgrense, men planen ble aldri realisert.

Ålgårdbanen ble imidlertid realisert. Det var en stor dag på Ålgård da det første Ålgårdtoget dro fra Stavanger den 20. desember 1924 kl. 13. Lokomotivet var smykket med flagg og vognene de fineste på Jærbanen. Toget stoppet på Sandnes og deretter på samtlige stoppesteder oppover til Ålgård. Selve åpningshøytideligheten ble holdt på Ålgård stasjon.

Ålgårdbanen ble ingen økonomisk suksess. Den 26. mai 1955 vedtok Stortinget å nedlegge persontrafikken, etter nær 31 års drift. Godstrafikken ble opprettholdt av et daglig godstog. I 1988 gikk også det siste ordinære godstog. I dag er det bare dresin sykler som av og til ruller på de rustne skinnene fra Figgjo til Ålgård.

UTDRAG FRA SVEIN MAGNE OLSENS BOK; "BRUER OG BRUBYGGING I ROGALAND", DREYER BOK 1988:

Når den første brua ble bygget er usikkert, men vi vet at brua som var her i 1776 allerede da ble ansett som gammel og dårlig. Lensmann i Gjesdal, Willem Olsøn, bosatt på Skurve, skrev da følgende brev til amtmannen: "Dette maa Jeg melde Eder, at Almuen i Giestals skibrede gjør Modstand saaledes at de vil icke bekoste noget til Materialet Tømmer som skal kjøbes til Aalgaards Broen, da Broen er ganske meget brøstfeldig. Almuen svarede mig saaledes at de havde betalt Broepengene til Fogden og nu vil Almuen at Broen skal bekostes af samme Penger."

Skurve d. 30te januaris 1776, Willem Olsøn

Ålgård bru fra 1857.
Foto: Kulturkontoret

MÅLSETTING:

- Bevare og formidle historien til viktige vegrelaterte kulturminner
- Være en positiv samarbeidspartner for vegmuseet i Dirdal

TILTAK:

- Digitalisere og kartfeste registreringer av vegrelaterte kulturminner i Gjesdal utført av Statens Vegvesen
- Skilting med 4 generasjoners veghistorie ved Giljajuvet
- Oppmåling og kartfesting av gamle veger, vegfar og bruer
- Kultursamarbeid med Statens Vegvesen og Jernbaneverket
- Digitalisere og kartfeste gamle fjellveger i indre Gjesdal
- Opparbeide 1-2 kulturstier langs gamle vegfar (rydding, skilting og skjøtsel)
- Formidle kulturminner langs Suleskarvegen

Vegmuseet i Dirdal
Foto: Kulturkontoret

KULTSTEDER OG KIRKER

Til alle tider har menneskene hatt behov for å sette tilværelsen inn i et rammeverk, gi den et system og finne en sammenheng. Det er lagt ned store ressurser for å blidgjøre guddommer og få maktene over på sin side. Kult eller religiøs aktivitet i førkristen tid har foregått i mange sammenhenger og på flere nivåer. Det finnes imidlertid ikke mange synlige kulturminner fra denne tiden.

Med kristendommen, som offisielt kommer til Norden med danekongen Harald Blåtann sin dåp i 960, får kirkene etter hvert en sentral plass. Kirkene er viktige formidlere av kultur og derfor verdifulle kulturminner. Sakrale bygninger har i mindre grad enn verdslige bygninger gjennomgått ombygninger. Mye av grunnen til dette er at mønsteret i de kirkelige handlinger ikke utvikler seg så raskt som forhold i samfunnet for øvrig. Kirkene er også bygd med en klar funksjon i formen som ikke innbyr til påbygg eller ombygging.

Elementer og bygninger som kan gi moderne mennesker en forankring i historien har blitt stadig viktigere, og de gamle kirkene er sentrale i dette bildet. Kirkene er som gruppe den mest utbredte kulturminnetypen vi har, og er mange steder både det eldste og det mest påkostede offentlige bygget.

*Gjesdal kyrkje oppført i 1848.
Foto: Geir Einarsen*

KULTSTEDER I GJESDAL

I Frafjord er bautaen "Franesteinen" et symbol på førkristne, religiøse handlinger. Frane ble regnet for å være gardvokteren på Frafjord, en vette som opprinnelig hadde ryddet gården og sørget for at alt gikk bra - så fremt han ble stelt godt med. Det var vanlig å reise steiner som Franesteinen her i landet fra om lag år 200 og fram til 1050. Steinene ble gjerne plassert forbindelse med graver.

Det er få kilder som sier noe om hvordan den private kulten ved forfedrenes graver utspant seg, men det antas at det var seremonier med ofring, bloting og inntak av rusdrikk. Det siste var nok først og fremst knyttet til gravølet, men den rituelle øldrikkingen kan gjerne ha vært del av seremonien. Når de etterlevende i ætten hedret den døde, ble minnet om ham holdt i hevd. Det ble også forventet at den døde skulle bruke sin makt til å gjøre gjengjeld; de levende bad om fruktbarhet og gode år, som den døde hadde makt til å gi.

Frøyland kommer sannsynligvis av guden Frøy. Frøy (Freyr), også kjent under navnet Yngve eller Yngve-Frøy, er en norrøn fruktbarhetsgud av vaneætten. Frøy er gud for god høst og velstand og er derfor ofte avbildet med stor fallos. Det er nærliggende å tro at Frøyland derfor har vært et sted for gudedyrking.

Bord: Del av altertavlen i Gjesdal kyrkje, opprinnelig fra 1620, men overmalt flere ganger.

Skeie, som hører til Ravndalgården, er sannsynligvis et tidlig gudehov fra førkristen tid. Det er her gjort arkeologiske funn etter gammel bosetning. Navnet Skeie kommer av leik og tevling og kan tyde på at plassen var en samlingsplass for folket.

På fornminneområdet Homsland finnes det også en stein som sannsynligvis er en offerstein.

KIRKEBYGG I GJESDAL

Gjesdal kommune har fire kirker og ett kapell som hører inn under statskirken. Det er Ålgård kirke, Gjesdal kyrkje, Oltedal kyrkje, Dirdal kyrkje og Brekko friluftskapell. Oltedal kapellkyrkje ble avvigslet og solgt til Gjesdal Brassband i 2002. Ålgård Baptistmenighet har også oppført et kirkebygg, Ålgård Baptistkirke, bygget i 1966.

De første kjente spor etter kirkeliv i Gjesdal omtales som "Gæstala Kirkja" i 1346. Det antas at kirken lå på Skeie/Kyrkjeneset ved Ravndal, tidligere gudehov. Stedsnavn i nærheten og flere gamle sagn tyder på dette.

I følge Søren Arneson, forfatter av Gards- og ættesoga fra 1939, tyder navnet Bjelland på at det var grannegård til kirkestedet på Skeie. Gården Bjelland er allerede nevnt i 1316 og kommer sannsynligvis av ordet Bjårland, som igjen kommer av ordet bør og betyr gård, eller den dyrka jorda som hører gården til. I tidligere tider, når en gård ble omtalt som "gården", betydde det den fremste gården i kirkesognet. Tre år etter de første tegn til kirkeliv i Gjesdal kom Svartedauen og videre spor av kirken ble ikke funnet før i 1610.

Den første kirken på Gjesdal var stavkirke. Første tidfesting her kan spores fra altertavlen som ble laget av Thomas Snekker en gang mellom 1610 og 1620, og malt av tyske Peter Reimers. Samme altertavle står i kirken i dag. Den har imidlertid blitt malt over i 1739 og 1818. En restaurering av tavlen i 1965 fjernet 1818 malingen og 1739 utgaven kom frem. Det ble bygd nye kirker på Gjesdal i 1745, 1802 og 1848.

FORVALTNINGSANSVAR FOR KIRKER OG KAPELLER

Alle kirker oppført før 1650 er automatisk fredet etter kulturminneloven og vedlikehold skjer i samråd med Riksantikvaren. Eventuelle endringer krever vedtak etter både kulturminneloven og kirkeloven.

Videre er alle kirker oppført mellom 1650 og 1850 listeført. En rekke kirker bygget etter 1850 er også listeført. Listeførte kirker skal behandles i henhold til det såkalte kirkerundskrivet. Saker som angår endringer i og ved listeførte kirker skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse før biskopen fatter vedtak etter kirkeloven. Det vil si at Riksantikvaren skal uttale seg om endringer i eller ved kirken, og om istandsettings- og vedlikeholdstiltak. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren. Riksantikvaren gir faglige råd om endringer eller vedlikehold, men det er biskopen som gir endelig vedtak etter kirkeloven. Mindre reparasjoner og alminnelig vedlikehold av kirkebygningen som ikke griper inn i elementer av antikvarisk verdi, kan utføres uten at Riksantikvaren konsulteres.

I Gjesdal er det kun Gjesdal kyrkje fra 1848 som listeført. Kirker bygget etter 1850 som ikke er listeført skal ikke behandles av Riksantikvaren. Disse behandles etter kirkeloven uten Riksantikvarens rådgivning og det er bispekontoret som foretar de nødvendige antikvariske vurderinger. Det er Gjesdal kirkelige fellesråd som har ansvaret for kirkene i kommunen. Kommunen har forpliktende utgiftsansvar i henhold til Kirkeloven § 15. De finansieringsoppgavene kommunen har etter lovens bestemmelser, vil i omfang være mest betydningsfull med hensyn til drift og vedlikehold av kirker og kirkegårder, herunder lønn til nødvendig personell.

KIRKEBYGGENE I GJESDAL

Gjesdal kyrkje

Gjesdal kyrkje er bygget i 1848 etter mønstertegninger av Hans Ditlev Franciscus von Linstow (1787-1851). For øvrig den samme som ble ansatt som slottsbyggningsintendant for oppføringen av Det kongelige slott i Christiania i årene 1825-1848.

Der kirken står i dag kjenner en som nevnt til 3 tidligere kirker. De to første var stavkirker og kirken fra 1802 var i tømmer og med teglsteintak. Da den nye kirken skulle bygges i 1848 var det med stort engasjement fra bygdefolket. Det ble kjørt 609 lass med tømmer fra Sandnes og 550 lass stein til kirkegårdsmuren. Gjesdalbuen hadde også egen smak. Da tårnet skulle bygges ville et standhaftig mindretall reise et tårn som var høyere enn på tegningene. Dette ble godkjent mot at de kostet tårnet selv. Daværende biskop J. von der Lippe (1797-1878) kom til innvielse den 15. oktober 1848 og uttalte: "Det ser ud som et Hønsehus – Det er stygt, men det faar staa". Kirkene fra både Time og Klepp fra samme periode, er opprinnelig oppført med butte tårn, men bygget på etter hvert.

De opprinnelige gravene med gravstøt-

Gjesdal kyrkje, oppført 1848, altertavlen fra ca. 1620 og de eldste gravstøttene. Foto: Geir Einarsen, B. Kaland 1965, Riksantikvaren og Kulturkontoret

ter nærmest Gjesdal kyrkje ønskes bevart, og sikret mot at nye graver legges over.

Dirdal kyrkje

Før det kom kirke på Dirdal, soknet folket her til Høle, Forsand og Strand. Det var lang veg til kirken og særlig høst og vinter kunne ferden være stri. Tanken om å bygge en kirke på Dirdal kom først opp på slutten av 1800-tallet. Egen gravplass ble allikevel opparbeidet allerede i 1889. I 1900 ble den første søknaden sendt til Kirkedepartementet, men ble avslått for prosjektet ble for dyrt. Dette resulterte i at Byggmester Ole Knutson Moluf (Moluf skriver seg fra Molaug i Frafjord) tilbød seg å lage tegninger til en enklere kirke. Bygdefolket gjorde en formidabel innsats for å skaffe finansiering og forslaget ble godkjent. For å ha økonomisk garanti, slik departementet krevde, gikk også tretten av bygdas bønder sammen om dette med pant i gårdene sine. Et av de økonomiske bidragene kom direkte fra kong Oscar II sin egen kasse etter god søknad fra en lærer i bygda. Så ved kongelig resolusjon, den 9. juni 1903, ble det endelig gitt løyve til bygging av Dirdal kapellkyrkje. Allerede senhøstes stod kirken ferdig og ble vigslet den 9. desember 1903. I 2005 endret Dirdal kapellkyrkje navn til Dirdal kyrkje.

Dirdal kyrkje, eksteriør og interiør, oppført 1903. Foto: Ingvald Dahle, Jærmuseet

Ålgård kirke

Også på Ålgård ble det etter hvert behov for egen kirke. Aalgaards Uldva-refabrikker var en sterk industribedrift som førte til utvikling og folkevekst. Det ble i 1910 satt av et fond som skulle gå til ny kapellkirke på Ålgård. Arkitekt Ole Eriksen Stein (1867-1950) fra Kristiania ble i 1913 invitert til å lage et utkast. Den 19. januar 1914 forelå tegningene og ble av arbeidskomiteen godtatt uten forandringer og 17. desember 1915 ble tillatelse gitt fra Kongelig Statsraad. Kirken ble vigslet 11. mai 1917.

Kirken ble bygget i tre og har en karakteristisk kompakt form der våpenhus, tårn, skip, kor og apsis er tett tilsluttet hverandre, ja så tett at tårnet er delvis integrert i selve skipet. Dette er typisk for flere av Ole Steins kirker. Arkitektonisk kan stilen sies å være inspirert av nordisk nybarokk og jugendstil.

Opprinnelig hadde den to skorsteiner og to høye og elegante koksovner til oppvarming. Det var også vinduer i apsisen der altermaleriet er i dag.

I 1960 ble skorsteinene revet og ovenene fjernet. Det var et ønske om et interiør med varmere farger. Veggene ble derfor panelt slik som vi ser det i dag, med beiset heltrepanel. Det nye

Ålgård kirke oppført i 1917.

Foto: Geir Einarsen, Eugen Hammer og Ingvald Dahle, Jærmuseet

panelet ble montert direkte på den opprinnelige stående panelet. Det ble også montert innervinduer. I 1965 ble inngangspartiet bygd om for å få til toalettløsninger i underetasjen. Arbeidet både i 1960 og 1965 ble utført av Ålgård Bygg ved Arne Skjæveland, etter planer av arkitekt MNIL Oddmund Halvorsen i Stavanger.

Dagens altermaleri kom på plass i 1969 og er malt av Erling Hodne. Motiv: Påskemorgen.

Oltedal kapell

I Oltedal ble det i 1919 holdt allmannamøte med eget kapell som tema. Vegen var lang til Gjesdal kyrkje og folketallet i Oltedal økte. En vekkelse i 1921 forsterket interessen og penger ble samlet inn. Arkitekten som ble valgt var Gustav Helland (1879-1958), som også har satt sitt preg på Stavanger og tegnet gamle Sandnes kino. Kapellet stod ferdig i 1926 og ble vigslet 17. oktober samme år. Det ble avvigslet i 2002 og overtatt av Gjesdal brassband som bruker det gamle kapellet som øvingslokale.

Oltedal arbeidskyrkje

Ny kirke i Oltedal ble vigslet 10. februar 2002. Den er bygget i mur og har y-plan. Arkitekten er Olav Urstad, AROS.

Innvieelse av Ålgård kirke, Oltedal kapell (avvigslet) og Oltedal arbeidskyrkje.

Foto: Sissel Grøtteland Vikeså, Espen Rønnevik, Geir Einarsen

Friluftskapellet i Brekko

Friluftstunet eies av Jæren friluftsråd og består av varmestue og kapell. De to funksjonene er bundet løst sammen med en felles overdekket utvendig spise-plass. Herfra har de hver sin inngang. Karakterforskjellen mellom de to enhetene ligger i kontrasten mellom varmestuens åpne yttervegger, trykket ned i terrenget, og kapellets høye, tette flater, spent over en teltlignende konstruksjon som reiser seg mot dalen. Bare i spriket mellom «teltflakene» er det åpninger og lysinntak.

Tunet ble påbegynt våren 1996 og stod ferdig året etter. Friluftskapellet ble åpnet og vigslet 2. pinsedag 1997. Arkitekt er Knut Hoem (1929-).

Ålgård Baptistkirke

I 1887 meldte de første seg ut av statskirken i Gjesdal. Vennene kalte seg fra først av "Frimenigheten i Gjesdal," og alt i 1899 kjøpte de tomt til forsamlingslokale på Ålgård. Her ble lokalet "Emmaus" bygd samme år. 12. mai 1901 ble menigheten offisielt stiftet.

I 1964 ble dagens kirke bygget. Den er tegnet av arkitekt Arne Sviland fra Sandnes.

Brekko Friluftskapell, eksteriør og interiør, oppført i 1997 og Ålgård Baptistkirke-
Foto: Kulturkontoret

TIPS!

Lyst til å vite mer om Franesteinen? Les videre i Gjesdal sin gards- og ættesoge, del 1.

Lyst å vite mer om kirker? Les videre i Gjesdal bygdebok 2 og 3 eller gå inn på kirkesok.no.

TILTAK:

- Bevare de eldste gravene ved Gjesdal kyrkje og på andre kyrkjegarder.
- Vurdere oppstillingsplass for spesielle gravminner.
- Kultursamarbeid og konserter i kirker og kapell

Illustrasjon: Trine Mangersnes

KULTURMILJØ

Med kulturmiljø menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. I Gjesdal kommune er Limagarden, naustene i Frafjord og Dirdal, samt fjellgarden Mån gode eksempler på til dels godt bevarte miljø.

De aller fleste kulturminner inngår i en sammenheng, og det kan således virke unaturlig å trekke fram enkelte kulturmiljø, mens andre kulturminner omtales enkeltvis. Limagarden, naustene i Frafjord og Dirdal og fjellgarden Mån fremheves her fordi de er verdifulle kulturminner i miljø som ikke har funnet sin naturlige plass andre steder i planen.

LIMAGARDEN, GNR 9, BNR 6

Limagarden ligger på nordsiden av Limavatnet og er et av gardsbrukene på Ytre Lima. Gården har eksistert siden 1600 tallet og sau har alltid vært en av hovednæringene. I tillegg var blant annet fiske av aure, sik og røye i Limavatnet og Flassavatnet en del av livnæringen. I nasjonal registrering av kulturlandskap i Rogaland (Fylkesmannen 1994), ble Limagarden regnet som nr. 8 av 14. prioriterte.

Søsknene Tore (1904-1977), Jenny (1906-1986) og Lars Lima (1908-1974) ble siste generasjonen som bodde her og dreiv gården. Tore og Jenny

*Utsikt fra Limagarden.
Foto: Kulturkontoret*

testamenterte gården med bygninger, redskaper, utstyr og innbo til Gjesdal kommune under forutsetning av at den ble brukt til bygdemuseum. Gården var i drift til 1980 og kommunen tok over i 1985.

Det er følgende hus på gården:
Heimehuset fra 1848, jærhus som ble restaurert i 1988-89.

Fôrløe fra 1800 i grindkonstruksjon. Bygningen ble restaurert i 1987.

Nye løa fra 1948 er i bindingsverk og mur, og ble restaurert i 1990. Miljøloftet kom til i 1991 og inneholder toalett og møterom.

Blekkhuset i bindingsverk ble revet i 2009, men bygget opp igjen i 2010. Byggeår ukjent.

*Bord: Element fra gjenstand i Ljåfabrikken.
Heimehuset, Nye løa og Blekkhuset på Limagarden. Foto: Kulturkontoret*

Eldhuset er i bindingsverk. Byggeår ukjent.

Sauehuset er i bindingsverk og ble bygget i 1900.

Smia i bindingsverk ble restaurert i 1992. Byggeår ukjent.

Bygningene har imidlertid ikke alltid stått på samme plass. Fram til 1858 lå bruk nummer 6 lenger øst hvor det fremdeles er to gardsbruk. Her lå opprinnelig alle brukene i klynge. Heimehuset og forløa ble flyttet til, og de andre husene bygde, der de ligger i dag. I tillegg kommer naustet som ligger ved Limavatnet, rett nedenfor tunet.

58

I 2003 overtok Jærmuseet driften av Limagarden, men Gjesdal kommune er fortsatt eier. Driftsavtalen med Jærmuseet omfatter også fire andre bygninger som er gitt til, eller forvaltes av, Gjesdal kommune: Ljåsmie med bakerovn på Indre Lima, Gjesdal Ljåfabrikk, kvernhus på Ytre Lima og forløe på Myraberget.

Ljåsmie med bakerovn på Indre Lima - gnr 10, bnr 3

Karl Karlsen Høgemark bygde denne panelkledd stavbygningen på 1890-tallet. Her laget han blant annet ljåer,

Eldhuset, Sauehuset (Forløa til høyre) og Smia på Limagarden og Ljåsmie med bakerovn på Indre Lima, tilhørende Limagarden. Foto: Kulturkontoret

sigder, kniver og sakser. Smien inneholder også bakerovn hvor de laget surdeigsbrød til husholdet på gården. Smia og bakerovnen var i bruk til om lag 1916 -1920. Bygningen ble restaurert i 1990.

Førløe på Myraberget - gnr 9, bnr 289

Løa er bygd i 1997 og er en kopi av bygningen som stod her før. Det er laget en egen skjøtelsesplan som bl.a. beskriver hvordan utmarksslåtten foregikk her.

Kvernhus med tørke - gnr 9, bnr 21

Dette kvernhuset ble restaurert på 1970-tallet. Tidligere har det vært flere kvernhus for de ulike brukene på Ytre Lima i denne bekken.

Gjesdal Ljåfabrikk - gnr 27, bnr 16

Fabrikken er bygd av Fredrik Fanuelsen Gjesdal i 1901 og var i drift til 1920. Ljåfabrikken, som trolig er den eneste bevarte i landet, dokumenterer tidlig industriell ljåproduksjon og ble restaurert i 1988. Fabrikbygningen danner, sammen med vannrennen, kloppbroen og steingjerdene, et unikt kulturmiljø, også i nasjonal sammenheng.

Forløe på Myraberget, eksteriør og interiør, kvernhus med tørke og Gjesdal Ljåfabrikk. Foto: Kulturkontoret

STATUS I DAG OG VIDERE UTVIKLING

Jærmuseet har i dag et hovedansvar for både vedlikehold av bygningene beskrevet over og selve museumsdriften. I tillegg til å holde museet åpent for turister og andre tilfeldig besøkende, arrangeres også, i samarbeid med Gjesdal kommune, aktivitetsuker for barn i alderen 6 til 13 år i deler av skolens sommerferie. Jærmuseet har videre tre faste undervisningsopplegg for skolene: "Limavatnet rundt" i juni, "Frå ull til tråd" i oktober og "Jul på gammalt vis" i desember. Dagens aktiviteter på Limagarden er svært populære og har et godt faglig innhold, men det er likevel rom for videreutvikling også på innholdssiden. For eksempel vil tilretteleggingen av fornminnefeltet Yggarden gi nye muligheter. Gården har også potensial som formidlingsarena for samtidskultur. I 2009 fikk Limagarden sitt eget markedsråd som jobber med å knytte kontakter mot næringslivet og søke midler, slik at det er mulig å gjennomføre nye planer.

Limagarden er generelt i god stand, men krever fortløpende vedlikehold. I tillegg er det behov for enkelte større investeringer, for eksempel knyttet til parkering og brannvern. Dette er kostnader som ikke kan dekkes gjennom vanlig drift og Gjesdal kommune og Jærmuseet må sammen finne løsninger for dette.

Vernestatus: Selve tunet på Limagarden er båndlagt for fremtidig regulering til hensynssone etter Plan- og bygningsloven. Øvrige bygninger har museumsvern.

NAUSTA I FRAFJORD

I Frafjord ligger det en karakteristisk sjøhusrekke nede ved fjorden, Øyren. Nausta har gått i arv fra generasjon til generasjon og tilhører gårdbrukere i området.

Brislingsfisket var en meget god tilleggsnæring fra begynnelsen av 1900 og frem til om lag 1950, og naustene var opprinnelig tilholdssted for et brislingsmottak. På det meste var 3 notlag i sving: Frafjæringane, Dalbuen notlag og Tore og Kristian Haaland sitt lag. 28. oktober 1931 gikk det et

veldig ras i Frafjord. Raset skapte en flodbølge som tok med seg 12 naust, kai og de fleste båtene. Naust og kai ble siden bygget opp igjen, noen av dem med tradisjonell grindkonstruksjon.

Etter initiativ fra Rogaland fylkeskommune ble det i 1988 arrangert et møte med befaring i Frafjord for å diskutere hvordan naustene og historien om brislingfisket best kunne forvaltes videre, fordi kulturmiljøet har høy verdi også i et regionalt perspektiv. I landskapsprosjektet "Vakre landskap i Rogaland" er bl.a. det bevarte naustmiljøet fremhevet som verdifullt element i fjordlandskapet i Frafjord. Det er også svært få bevarte bruk av denne typen i fylket. Nausta ble derfor, i Fylkesplan for kulturminner i 1989, foreslått regulert til spesialområde bevaring, men dette har så langt ikke blitt gjennomført.

Naustrekka er også under press. I 2008 ble det søkt om å få rive ett av naustene i Frafjord for å erstatte dette med en nausthytte. Administrasjonen avslo søknaden, men dette ble påklagd. Plan- og økonomiutvalget ønsket da å gi dispensasjon, slik at eier kunne gjennomføre planene, men Rogaland fylkeskommune, som regional kulturvernmyndighet, gikk i mot dette.

Vernestatus: Ikke vernet

Nausta i Frafjord.
Foto: Kulturkontoret

NAUSTA I DIRDAL

Ved kaien i Dirdal ligger det en annen naustrekke som også fremstår som et kulturmiljø. Naustrekka består av 9 naust og fritidsboliger og ble foreslått regulert til spesialområde bevaring allerede i fylkesplan for kulturminner i 1989. Dette ble fulgt opp i reguleringsplanen for Dirdal sentrum som ble vedtatt av Gjesdal kommunestyre i 1993. Her har samtlige 9 bygninger i miljøet blitt definert som areal for bevaringsverdig bebyggelse. Reguleringsbestemmelsene for disse er skissert i § 4:

”Bebyggelsen skal benyttes som i dag, til naust og fritidsbebyggelse. Bygningene som inngår i bevaringsområdet kan istandsettes under forutsetning av at takform og fasader opprettholdes eller mest mulig tilbakeføres”.

Vernestatus: Regulert til bevaringsverdig bebyggelse

FJELLGARDEN MÅN, GNR 61, MÅNAHUSET

Gården Mån ligger om lag en mil i vegstrekning fra sjøkanten i Frafjord. Ved Eikeskog starter den bratte oppstigningen til gården. På veien opp

*Naustene i Dirdal.
Foto: Kulturkontoret*

passeres Månafossen som faller nesten 100 meter loddrett ned, og er et fantastisk skue. Mån var den første gården som ble ryddet i Fidjadalen, trolig allerede i tidlig middelalder, og det var drift her helt fram til 1915.

Opprinnelig var våningshuset og fjøset sammenbygget, men ved SEFRAK registreringen i 1985 stod kun våningshuset igjen. Huset ble evaluert til kategori SEFRAK B. Jæren friluftsråd har restaurert våningshuset og reist et nytt bygg på tuftene etter fjøset. I dag kalles stedet for Friluftsgården Mån. Hovedhuset leies ut og har sengeplass til 34 personer. I kjelleren er det åpen varmestue og en utstilling som blant annet forteller fjellgårdens historie. Kulturlandskapet består også av to hustuffer, bøsgjerde, rydningsrøys og 7- 8 åkrer med rein og torvgjerder.

Vernestatus: Ikke vernet

*Fjellgården Mån
Foto: Bjørn Hille, Jæren Friluftsråd*

EKSEMPELET BYRKJEDALSTUNET

Byrkjedalstunet er Rogalands nest mest besøkte turistattraksjon. Tunet, som er lokalisert ved foten av Glppedalsura, er tuftet på gamle tradisjoner av håndverk og industri i Byrkjedal. Tunet tilbyr overnatting og servering, men har også et eget lysstøperi og et svært karakteristisk utleielokale, Gloppehallen. I 'Ovalen' er det blant annet salgsutstilling av steiner og krystaller fra området rundt Glppedalsura.

Restauranten var opprinnelig et ysteri og er dekorert med gamle gjenstander og antikviteter fra denne driften. Gjestene overnatter også i hus som er bygget etter modell av husene i området slik de var på 1800-tallet, Byrkjedalstunet er således et eksempel på hvordan kulturminner og kulturarv kan inspirere og gi vekst og utvikling.

EKSEMPELET HELLAND-TUNET

På Helland, gnr. 22, bnr. 3, ligger det et godt bevart gårdstun, usjernet og fredelig til ved et lite tjern.

Tunet består av våningshus (jærhus fra om lag 1870) og sju andre bygninger, blant annet smie, fjøs, kjerrehus og løe. Eierne er ildsjeler og har som målsetting å holde bygningene i god stand og ta vare på mest mulig av det opprinnelige. Det bodde folk her til 1985, men tunet brukes i dag til selskaper og arrangement både for næringsliv og privatpersoner.

Byrkjedalstunet, Foto: Byrkjedalstunet
Helland-Tunet, Foto: Kulturkontoret

TIPS!

Lyst å vite mer om Mån og notfisket i Frafjord? Les videre i Gjesdal sin gards- og ættesoge (del 1)

Lyst til å vite mer om utmarksslått? Se handlingsplan for skjøtsel av Myraberget utmarksslått, utarbeidet av Gjesdal kommune ved Hilde Orkelbog Madland

MÅLSETTING:

- Bevare Limagarden som kulturmiljø og bruke garden som utgangspunkt for aktiviteter og kulturopplevelser
- Bevare naustene i Frafjord som autentisk kulturmiljø og formidle historien om brislingfisket
- Ta vare på naustrekken i Dirdal som autentisk kulturmiljø
- Godt samarbeid med Jæren friluftsråd om friluftsgarden Mån

TILTAK:

- Definere naustrekken i Frafjord som hensynssone ved neste rullering av kommuneplanen
- Følge opp reguleringsbestemmelsene for naustrekken i Dirdal, og støtte opp om initiativet fra eiere knyttet til helhetlig utvikling.
- Lage en reguleringsplan for Limagarden, hvor tunet og tilhørende bygninger reguleres til hensynssone
- Etablere flere parkeringsplasser i tilknytning til Limagarden
- Sprinkleranlegg/vanntåkeanlegg på Limagarden
- Følge opp skjøtelsplan for Limagarden
- Videreføre og utvikle aktivitetssukene på Limagarden
- Prøve ut garden som kulturscene for ulike arrangement
- Vurdere riving av gammelt naust ved fv 45 og eventuell gjenoppbygging

Til venstre: Helland-Tunet

Limagarden og dans i løa på Limagarden ifm Aktivitetsuka.

Foto: Marit Simonstad Kvaale og Kulturkontoret

KRIGSMINNER

Krigshhandlingene i Rogaland i april 1940 foregikk i stor i grad i Gjesdal. Etter at Sola flyplass og Egersund ble overtatt og kontrollert av tyskerne, ble det norske forsvaret satt opp i Oltedal og i Dirdal. Dette førte til flere angrep fra tyske fly, krigsskip og bakkestyrker. Oltedal ble gitt opp 20. april, og de norske styrkene forskanset seg på vegen mellom Oltedal og Dirdal. Fronten i sør gikk i Gloppedalsura.

UBURHEDLAREN

De tyske flyangrepene gjorde tilværelsen uttrygg. Både i Oltedals og Dirdalsområdet måtte sivilbefolkningen flykte fra hjemmene sine. Mange flyktet over fjellet eller over fjorden, men en god del ble igjen og baserte seg blant annet på å ligge i telt ute i skogen. Dette var både kaldt og utrygt, og i Oltedal foreslo kjentfolk å søke opp i Uburhedlaren, som ligger i det store uområdet på sørsiden av dalen.

Helleren har oppstått ved at en kjempestein har lagt seg oppå deler av ura. Den overliggende steinen er ca. 30 m lang og har en bredde på 12-15 m. Tykkelsen er ca 7-8 m. Det er anslått at steinen veier 70-80 millioner kilo. Rommet under steinen har et areal på anslagsvis 150m² med en varierende takhøyde.

*Uburhedlaren i Oltedal.
Foto: Kulturkontoret*

Her samlet det seg etter hvert et betydelig antall flyktninger. På det meste var det ca. 80 personer som hadde tilhold her. Oppholdet i helleren strakte seg over tre dager og var rimelig ukomfortabelt. Det var da ganske urete under helleren, slik at det var vanskelig å finne noenlunde flat liggeplass. Det var kaldt og utrivelig her, men situasjonen skal etter forholdene ha vært god.

Under krigen foretok AS Svanedal Ullvarefabrikk omfattende planeringsarbeid inne i helleren for at den skulle være i stand til å huse et større antall mennesker. Dette var med tanke på eventuelle nye krigshandlinger. Navnet, som fra dialekt er Uburhedlaren, kommer trolig av begrepet utbur. Det vil si et sted hvor man satte ut uønskede eller vanskapte barn. Om det i eldre tid har foregått slike handlinger her er det ingen holdepunkter for. Det er vel mest sannsynlig at navnet har oppstått som følge av fantasering omkring dette fenomenet.

GLOPPEDALSURA

Det siste slaget i krigshhandlingene ble kjempet 22. april i Gloppedalsura. De norske styrkene var i mindretall, men gjemte seg i steinuren og hadde fordel av at de enorme steinblokkene fungerte som en festning. Sentralt i det norske forsvaret var to mitraljøser. I dag er det satt opp varder der hvor

disse var plassert. Tyskerne, som kom fra Veen, angrep med to kompanier. Skuddvekslingene startet kl. 9 om morgenen, og kl. 15 var tyskerne 500 meter fra ura. Tyske fly bombet også de norske stillingene. Etter et kraftig tysk angrep kl 19. stod tyskerne bare 25 meter vekk. Mens de norske styrkene fortsatt holdt stand, fikk de ordre fra den militære ledelsen, ved major Brandt, om å overgi seg. Majoren ble skutt i et bakholdsangrep i Dirdal, men rakk å gi denne siste ordren før han døde. De norske styrkene ble ført ned til Byrkjedal og avvæpnet. 32 tyske soldater falt i kampene og 120 ble såret. De norske styrkene mistet 1 soldat og fire ble skadet.

Slaget i Gloppedalsura i april 1940 står som et av symbolene på den norske motstandskraften og er i dag markert med en minneplate.

66

INNSKRIFT PÅ MINNEPLATEN I GLOPPEDALSURA:

"Slaget i Gloppedalsura 22. april 1940. 250 norske soldater klarte her å hindre 2 tyske bataljoner (800 soldater) si framrykking mot Dirdal. 44 tyskarar og ein nordmann fall i trefningane. Nordmannen var Georg Pettersen frå Oslo"

MINNESTØTTEN I DIRDAL

I Dirdal ble det reist en bauta over de som falt i kampene i april 1940. Bautaen er om lag 0.7 meter høy og er inngjerdet av steinmur og smijernsgjerde med port. Det er også en bronseplate med følgende innskrift: "Dei falne fra IR 2 og IR 8 under kampene i april 1940 (...)"

*Uburhedlaren sett fra innsiden og Hjemmestyrkene fra Gjesdal.
Foto: Kulturkontoret og Gjesdal folkebibliotek sin fotosamling*

TIPS!

Lyst til å vite mer om krigshandlingene eller okkupasjonstiden i Gjesdal?
Les mer i "Bygda i krig" av Hermann Henriksen og i Gjesdal Bygdebok (3).

MÅLSETTING:

- Videreføre kunnskap om krigsminner i Gjesdal

TILTAK:

- Nye skilt ved Gloppedalsura og Uburhedlaren
- Ta vare på og formidle historier fra tidsvitner

*Gloppedalsura og minnestøtten i Dirdal.
Foto: Geir Einarsen*

Section 412
F 4894

Section 412
F 4893

Section 412
F 4892

Section 412
F 4891

Section 412
F 4890

Section 412
F 4889

Section 412
F 4888

Section 412
F 4887

Section 412
F 4886

Section 412
F 4885

Section 412
F 4884

Section 412
F 4883

Section 412
F 4882

Section 412
F 4881

Section 412
F 4880

Section 412
F 4879

Section 412
F 4878

Section 412
F 4877

Section 412
F 4876

Section 412
F 4875

Section 412
F 4874

Section 412
F 4873

Section 412
F 4872

Section 412
F 4871

Section 412
F 4870

Section 412
F 4869

Section 412
F 4868

IMMATERIELLE KULTURMINNER

Kulturminner er mer enn bygninger, tufter og andre fysiske spor etter levd liv. Også muntlige tradisjoner og uttrykk, fortellinger, musikk, skikker, ritualer og kunnskap og ferdigheter nedarvet gjennom generasjoner, er kulturminner. Disse går under fellesbetegnelsen 'immaterielle kulturminner' eller 'immateriell kulturarv'.

FORVALTNING AV IMMATERIELLE KULTURMINNER

Norge ratifiserte i 2007 en UNESCO konvensjon som omhandlet immateriell kulturarv. Hovedformålet med konvensjonen er blant annet å verne, sikre respekt for, og øke bevisstheten rundt betydningen av denne arven. På nasjonalt nivå har Senter for immateriell kulturarv (SIKA) på Maihaugen og Rådet for folkemusikk og folkedans (Rff) ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) fått et særlig ansvar for dette.

På regionalt nivå driver museene mye god og viktig formidling av immateriell kulturarv. Jærmuseet har, som tidligere nevnt, flere formidlingsopplegg, bl.a. for skolene. Ryfylkemuseet i Suldal har også fått i oppgave å bygge opp og drive et folkemusikkarkiv for Rogaland.

IMMATERIELL KULTURARV I GJESDAL

Som definisjonen over gir uttrykk for vil det være et ubegrenset tilfang av immaterielle kulturminner. Hovedutfordringen blir således å definere hva vi skal ta vare på og hvordan. I arbeidet med kulturminneplanen har det utkrystallisert seg tre kategorier immaterielle kulturminner som det er naturlig å gripe fatt: håndverkstradisjoner, stedsnavn og fortellinger knyttet til særskilte faste kulturminner.

GJESDAL – EN VINDSKIPELIG BYGD

Håndverkstradisjoner er et av de nasjonale satsingsområdene innenfor den immaterielle kulturarven. Håndverk og husflid har også lange tradisjoner i Gjesdal, og det er således naturlig å løfte disse frem i arbeidet med kulturminneplanen. Eilert Sundt (1817-1875), norsk samfunns- og kulturforsker som reiste landet rundt, kalte kommunen "en vindskipelig bygd". "Vindskipelig" betyr tiltaksrik. Årsaken til at han valgte denne beskrivelsen er at Gjesdal kanskje var den fremste håndverks- og husflidbygden i Rogaland på denne tiden, dvs. omkring 1870.

Ljåsmiing

Gjesdal har spesielt lange tradisjoner når det gjelder smining av bl.a. ljåer, skøyter og sakser, og har - sammen med Tinn, Hornidalen og Hol - vært et kjerneområde for ljåsmining i Norge. Ljåer fra disse stedene ble solgt nesten over hele landet. I 1865 var det hele 18 smeder i Gjesdal og 12 av disse smidde ljåer. Totalt ble det produsert om lag 8000 ljåer i året og mesteparten ble solgt utenfor kommunen.

Skøytesmiing

Smining av skøyter er en annen teknikk som inngår i håndverkstradisjonene i Gjesdal. Severin Simonsen startet, sammen med brødrene Nils og Simon, produksjon av skøyter på 1880 tallet. Skøytene ble produsert i smia på Ytre Lima, og kunnskapen ble overført til neste generasjon. Smedene ble premiert for skøytene sine ved ulike utstillinger i perioden 1900 til 1926.

Husflid

70

Gjesdal er en av de fremste sauekommunene i landet, og bygdefolket har alltid visst å benytte saueullen, først til husflid og deretter som grunnlag for tekstilindustrien. Eilert Sundt pekte på at husflid og håndverksarbeidet var langt mer utbredt her enn på resten av Jæren. En av årsakene til dette, mente han, var den sentrale beliggenheten som gjorde at det var lett å få omsatt varene. Arbeidet med ull ble drevet i hvert eneste hus. Foruten matlaging og fjøsstell var ullarbeid, - å spinne og veve - kvinnenenes viktigste arbeid halvparten av året, fra oktober til april. En flink jente kunne karde og spinne en mark ull til tråd per dag. Det ble vevd spesielt mye vadmæl

Bilde laget av Brita Hadland, henger i heimehuset på Limagarden.
Foto: Kulturkontoret

HÅNDVERK – EN DEL AV VÅR IMMATERIELLE KULTUR-ARV?

Mange stiller spørsmålsteget ved at håndverk defineres som en del av vår immaterielle kulturarv. Skøyter, ljåer, kniver, bunader og åkle er jo også fysiske spor. Det er imidlertid kunnskapen om hvordan disse tingene lages som er utgangspunktet. Kunnskap og ferdigheter sitter i hodet og hendene på folk, og må eventuelt læres videre til andre dersom håndverket skal overleve.

som var lett å omsette. Husflidtradisjonene dannet et godt grunnlag for Ole Nielsen og hans etablering av tekstilindustri.

Mange var også flinke åkleveversker. Ragnhild Oftedal registrerte på 1960-tallet om lag 60 åklær og tepper av ulikt slag fra Gjesdal. Åkle betyr sengeteppe. Her er det bl.a. husflid fra Brekko. Skurve, Berge, Mork, Indre Lima, Kyllingstad og Søyland. Dette materialet er nå tatt hånd om av Jærmuseet.

STEDSNAVN

Stedsnavn er viktige kulturhistoriske kilder og gir oss kunnskap om vår egen historie. Det er nærliggende å ta utgangspunkt i stedsnavn fordi Inge Særheim ved Universitetet i Stavanger har gjort et omfattende forskningsarbeid på stedsnavn i Rogaland. I tillegg har Kristina Reitan og Kjell Ove Sivertsen skrevet en mellomfagsoppgave om stedsnavn på Ålgård (1997) Det er også stor interesse for dette temaet i Gjesdal historie- og ættesogelag. Mye ligger således til rette for en vellykket satsing på formidling av stedsnavn.

*Frafjordbunaden. Mønsteret er utarbeidet etter ei lue som er funnet i Frafjord.
Foto: Kulturkontoret og Nordaker bunader as*

FORTELLINGER OM KULTURMINNER

Faste kulturminner og immaterielle kulturminner er gjerne to sider av samme sak. En bygning kan være fredet eller verneverdig i kraft av sin kulturhistoriske verdi, men det først når fortellingen om bygget blir formidlet på en interessant og fengende måte at folk flest får et forhold til den. Som det også fremgår av tidligere kapitler i denne planen står således formidlingsperspektivet sentralt i vernearbeidet. Hvordan de ulike fortellingene formidles vil variere fra kulturminne til kulturminne, og avhenger også av hvilke målgrupper det er snakk om. I arbeidet med den immaterielle kulturarven vil derfor enkelte faste og sentrale kulturminner i kommunen bli valgt ut, med målsetting om å utvikle gode og hensiktsmessige formidlingsprogram. Sentrale fortellinger å formidle i planperioden er bl.a. knyttet til fornminnefelt, bygninger og andre faste kulturminner etter DFU. Formidlingsdelen av kulturminnearbeidet kan imidlertid stadig utvikles.

I tillegg til konkrete formidlingsprosjekter vil også digital formidling av kulturminnene som er omtalt i planen prioriteres. Riksantikvaren lanserer i 2012 en ny, interaktiv versjon av kulturminnesok.no. Her kan kommuner, og også privatpersoner, registrere og legge ut informasjon om kulturminner, samt supplere med foto, illustrasjoner og lydfiler.

*Illustrasjon:
Trine Mangersnes*

FOLKEMUSIKK I GJESDAL

Det er få tradisjoner knyttet til folkemusikk i Gjesdal, og i samlingene fra folkemusikkarkivet i Ryfylkemuseet er det kun 6 oppføringer med opphav herfra. Disse er:

Ingrid Schjelderup (f. Madland 1932):

RFA 7245: Ingrid Schjelderup, Stavanger. Song, intervju. 27.11. 92 v. R.A. M. (band 1)

RFA 7246: Ingrid Schjelderup, Stavanger. Song, intervju. 27.11. 92 v. R.A.M. (band 2)

Peter Martinius Madland (f. 1902)

RFA 7137: Opptak frå 1958 ved Rakel Thomassen.

Svein Kåreson Søyland (f. 1947)

RFA 7073: "Slåttar frå Bjerkreim og Suldal". Spelemannslaget "Vibå", 1986, "Folkemusikkhalvtimen". (Spolebandskopi frå NRK)

Eivor Time (f. 1961)

RFAk 025: Portrett, Eivor Time. NRK Rog. 8/10 90. V. Tore Austbø.

FOLKEDANS

Dansegruppen Gjesdalringen er en viktig tradisjonsbærer for folkedans. Gjesdalringen ble stiftet i 1976 som en del av Gjesdal Bygdeungdomslag, men ble etter hvert selvstendig og har egne vedtekter og eget årsmøte. Formålet er å utøve norsk folkedans, men gruppen har også innslag av nordiske og internasjonale danser. Glede og humør i dansen står sentralt, og det er også en målsetting å knytte vennskap og kontakter med andre folkedansgrupper og kulturer.

MÅLSETTING:

- Ta vare på, formidle og øke bevisstheten rundt den immaterielle kulturarven

TILTAK:

- Digitalisere og formidle innsamlede stedsnavn fra Gjesdal
- Etablere kommunal støtteordning for formidling og dokumentasjonsprosjekter
- Utvikle formidlingsopplegg for utvalgte faste kulturminner (jmfr. øvrige kapitler)
- Oppsøke og formidle historien til Frafjordbunaden
- Markere kulturminnedagen
- Utarbeide helhetlig skiltplan
- Ta i bruk kulturminnesok.no for formidling på nett
- Gjennomføre ulike konkurranser og "begeistringsprosjekter"
- Samarbeide med Jærmuseet om formidling av husflid og håndverkstradisjoner

VEDLEGG: FORNMINNER (HENSYNSSONER I KOMMUNEPLANEN)

Hensynssoner Lov om kulturminner

H730_1	ID 64638 Gravhauger Edland
H730_2	ID 44168 Gravhauger Edland
H730_3	ID 34130 Gardsanlegg på Fodnabergheio
H730_4	
H730_5	ID 64629 Gårdsanlegg Ålgård
H730_6	ID 24280 Gardsanlegg på Høyland
H730_7	ID 14471 Felt m/grav- og rydningsrøyser
H730_8	Gårdsanlegg Indre Lima 588 L20-R2
H730_9	ID 64641 Gårdsanlegg Berge
H730_10	ID 16018 Gårdsanlegg Ravndal
H730_11	ID 14467 Gårdsanlegg Bjelland
H730_12	ID 71821 Gravrøyser Bjelland
H730_13	ID 64631 Gårdsanlegg Hadland
H730_14	ID 4651 Gårdsanlegg Nevland
H730_15	
H730_16	Gårdsanlegg Dirdal 3720 P26-R1
H730_17	ID 71829 Gårdsanlegg Dirdal
H730_18	ID 34134 Gravrøyser Dirdal
H730_19	ID 4653 Gårdsanlegg Dirdal
H730_20	ID 71828 Gravrøyser Molaug
H730_21	Gravrøyser Dirdal 588 J25-R1
H730_22	ID 61154 Gårdsanlegg Vatne
H730_23	Gårdsanlegg Kydand 3720 W6-R1
H730_24	ID 44172 Gårdsanlegg Eidland
H730_25	ID 64636 Hustuft Eidland
H730_26	ID 14469 Gårdsanlegg Kyllingstad
H730_27	ID 34129 Gravhauger Edland
H730_28	ID 71823 Rydningsrøyslokalitet Edland
H730_29	ID 4646 Rydningsrøyslokalitet
H730_30	ID 43950 Gravrøys Berland
H730_31	ID 6464 Gravhauger Ålgård
H730_32	ID 71824 Gårdsanlegg Ålgård
H730_33	Gravrøyser Ytre Lima 2186 N4-R2
H730_34	ID 64630 Gravhauger Kluge

H730_35	ID 64634 Gravrøys Skurve
H730_36	ID 64632 Gravrøys Skurve
H730_37	Gårdsanlegg Skurve 3720 T4-R1
H730_38	ID 64633 Gårdsanlegg Skurve
H730_39	ID 5107 Gårdsanlegg Tjetland
H730_40	??? Gårdsanlegg Helland 3720 T10-R1
H730_41	Gårdsanlegg Ytre Lima 2186 N6-R1
H730_42	Hustuft Bjelland 3720 R6-R2
H730_43	ID 4649 Gravrøyser Ravndal
H730_44	Gravrøyser Ravndal 588 K20-R3
H730_45	ID 4650 Bosetting
H730_46	ID 61155 Gårdsanlegg
H730_47	ID 14466 Jernvinneanlegg
H730_48	ID 5105 Rydningsrøysfelt
H730_49	Heller Madland 588 K26-R1
H730_50	ID 53922 Gravhaug Madland
H730_51	ID 64648 Gravrøyser Motland
H730_52	ID 14246 Steinalderlokalitet Østabø
H730_53	ID 14245 Steinalderlokalitet Østabø
H730_54	Gravrøys Nedre Oltedal 588 J22-R1
H730_55	ID 34131 Bosetningsområde Lomeland
H730_56	ID 53920 Rydningsrøys Øvre Oltedal
H730_57	ID 14473 Heller Rage Oltedal
H730_58	ID 34135 Gravfelt Dirdal
H730_59	ID 44178 2 Gravrøyser Dirdal
H730_60	ID 71831 Gravrøys Dirdal
H730_61	ID 114122 Bosetningsspor i dyrka mark, Dirdal
H730_62	ID 44179 Hustuft Dirdal
H730_63	ID 24286 Gravrøys Dirdal
H730_64	ID 24284 Rydningsrøyslokalitet Dirdal
H730_65	ID 64651 Rydningsrøyslokalitet Dirdal
H730_66	ID 71833 Gravrøys Dirdal
H730_67	ID 113711 Gårdsanlegg Dirdal
H730_68	ID 14474 Gravrøys Gilja
H730_69	ID 33927 Kullgrop / Slagg, Frafjord
H730_70	ID 64646 Gravrøys, Frafjord

H730_71	ID 64647 Gravfelt Frafjord
H730_72	ID 24279 Gårdsanlegg Mån
H730_73	ID 4655 Steinkonstruksjon Håland
H730_74	ID 34132 Gravfelt Byrkjedal
H730_75	ID 4430 Gårdsanlegg Auestad
H730_76	ID 71822 Rydningsrøyslokalitet Auestad
H730_77	ID 34126 Kullgrop Auestad
H730_78	ID 24276 Kullgrop Auestad
H730_79	ID 24277 Gravhaug Eidland
H730_80	ID 33945 Gårdsanlegg Høyland
H730_81	ID 33944 Rydningslokalitet Høyland
H730_82	ID 5106 Rydningslokalitet FJERNET
H730_83	ID 44170 Gravfelt Ormhaugen
H730_84	ID 44169 Gravfelt Moen
H730_85	ID 33929 Bosteningsområde Store Myravatn
H730_86	ID 61147 Bosteningsområde Store Myravatn
H730_87	ID 61146 Bosteningsområde Store Myravatn
H730_88	ID 61153 Bosteningsområde Store Myravatn
H730_89	ID 64774 Rydningsrøyslokalitet Moshei
H730_90	ID 132676 Driftevei ved grensa til Sirdal
H730_91	ID 44176 Gårdsanlegg Gaudøyne
H730_92	ID 33924 Bosetning Myrahelleren
H730_93	ID 61148 Bosetningsområde Samslått
H730_94	ID 4448 Funnsted Litle Myravatn
H730_95	ID 53702 Bosetningsområde Litle Myravatn
H730_96	ID 4432 Funnsted Store Myravatn
H730_97	ID 14249 Bosetning Store Myravatn
H730_98	ID 61152 Funnsted Store Myravatn
H730_99	ID 43952 Funnsted Store Myravatn
H730_100	ID 33928 Bosetning Store Myravatn
H730_101	ID 53715 Funnsted
H730_102	ID 53925 Gravminne
H730_103	ID 14475 Gårdsanlegg
H730_104	ID 44177 Gravminne
H730_105	ID 53926 Gravfelt
H730_106	ID 71832 Gravminne
H730_107	ID 4654 Gravminne
H730_108	ID 64652 Gravminne
H730_109	ID 61156 Røysfelt
H730_110	ID 64650 Rydningsrøyslokalitet Sauadalen

H730_111	ID 4652 Gravminne Sauadalen FJERNET
H730_112	ID 14476 Gravminne Gitlesåbroten
H730_113	ID 43972 Rydningsrøys
H730_114	ID 24069 Bosetning Holmen
H730_115	ID 44180 Bosetning Holmen
H730_116	ID 53927 Bosetning Mulen
H730_117	ID 4433 Funnsted
H730_118	ID 64775 Havneområde Osen
H730_119	ID 71834 Funnsted Svertinghaug
H730_120	ID 24285 Gravminne
H730_121	ID 64649 Gravminne
H730_122	ID 97693 Kokegrop
H730_123	ID 34133 Rydningsrøys
H730_124	ID 24283 Gravfelt
H730_125	ID 71830 Gravfelt
H730_126	ID 64645 Gravminne Sjuarbakken
H730_127	ID 44174 Gravminne
H730_128	ID 53924 Gravfelt
H730_129	ID 71827 Bosetning
H730_130	ID 44175 Gravminne
H730_131	ID 24282 Gravminne
H730_132	ID 64644 Bosetning Prestehellern
H730_133	ID 64643 Bosetning
H730_134	ID 14468 Gravminne
H730_135	ID 5108 Gravminne
H730_136	ID 53916 Gravminne
H730_137	ID 65482 Rydningsrøys
H730_138	ID 4648 Gravfelt Moen
H730_139	ID 53918 Gravminne Staksheia
H730_140	ID 4645 Utmarkskulturminne
H730_141	ID 64639 Utmarkskulturminner
H730_142	ID 34128 Kullfremstillingsanlegg
H730_143	ID 14470 Kullfremstillingsanlegg
H730_144	ID 34127 Gravminne
H730_145	ID 44173 Rydningsrøys
H730_146	ID 53917 Rydningsrøys
H730_147	ID 97138 Gravfelt
H730_148	ID 97132 Gravminne Hammaren
H730_149	ID 44167 Funnsted

VEDLEGG: SEFRAK B-BYGG

- Bolighus, gnr. 3, bnr. 1, objnr. 1122/110/003, Skurve – "Heimahuset"
- Bolighus, gnr. 4, bnr. 5, objnr. 1122/110/014, Nese
- Driftsbygning, gnr. 5, bnr. 1, objnr. 1122/107/004 (003), Edland – "Nye lòa"
- Bolighus, gnr. 5, bnr. 2, objnr. 1122/107/005, Edland
- Smie og verksted, gnr. 5, bnr. 4, objnr. 1122/101/001, Edland - DFU
- Lagerhus, gnr. 5, bnr. 4, objnr. 1122/101/002, Edland – DFU
- Bolighus, gnr. 5, bnr. 13, objnr. 1122/101/025, Fjermestadhagen
- Bolighus, gnr. 5, bnr. 37, objnr. 1122/101/019, Skårlandsstykket

- Bolighus, gnr. 5, bnr. 42, objnr. 1122/101/017, Brattebø

- Bolighus, gnr. 5, bnr. 414, objnr. 1122/107/002, Edland
- Bolighus, gnr. 5, bnr. 491, objnr. 1122/101/005, Edland – DFU (arbeiderbolig) – "Steinslandshuset" (Revet)
- Bolighus, gnr. 5, bnr. 496, objnr. 1122/101/003, Edland – DFU (arbeiderbolig) – "Svenskahuset" (Revet)

- Administrasjonsbygg, gnr. 5, bnr. 529, objnr. 1122/101/004, Edland – DFU (arbeiderbolig) – "Storahuset".

- Tidligere prøveveveri, gnr. 7, bnr. 2, objnr. 1122/102/004, Ålgård – DFU

- Veveribygning, gnr. 7, bnr. 2, objnr. 1122/102/007, Ålgård – DFU (fabrikk) – "Veveriet".
- Tidligere produksjonslokaler, gnr. 7, bnr. 2, objnr. 1122/102/008, Ålgård – DFU (vaskeri) – "Badet"
- Bolighus, gnr. 7, bnr. 11, objnr. 1122/101/003, Ålgård – DFU (arbeiderbolig og folkekjøkken)
- Bolighus, gnr. 7, bnr. 11, objnr. 1122/101/005, Ålgård – DFU – "Hans Nielsens hus" eller "Håbethuset"
- Bolighus, gnr. 7, bnr. 11, objnr. 1122/101/006, Ålgård – DFU – "Gunnarhuset" eller "Direktørboligen"
- Bolighus, gnr. 8, bnr. 19, objnr. 1122/110/001, Bollestad
- Kvernhus, gnr. 9, bnr. 1, objnr. 1122/110/030, Lima
- Bolighus, gnr. 9, bnr. 2, objnr. 1122/110/019, Lima
- Bolighus, gnr. 9, bnr. 6, objnr. 1122/110/016, Lima – "Gjesdal Bygdatun" eller "Limagarden"
- Driftsbygning, gnr. 9, bnr. 6, objnr. 1122/110/017, Lima- lòa – "Gjesdal Bygdatun" eller "Limagarden"
- Bolighus, gnr. 9, bnr. 7, objnr. 1122/110/025, Ytre Lima
- Smie, gnr. 9, bnr. 10, objnr. 1122/110/024, Ytre Lima – "Smia"
- Bolighus, gnr. 10, bnr. 2, objnr. 1122/114/003, Slettebø (sjekke mot evalueringsskjema og objekt 002 i c-bygg, skjema mangler)
- Bolighus, gnr. 11, bnr. 2, objnr. 1122/114/004, Berge – "Der nere" (revet)
- Våningshus, gnr. 11 bnr. 8, objnr. 1122/114/001, Berge

- Bolighus, gnr. 13, bnr. 1, objnr. 1122/201/002, Øvre Oltedal

- Bolighus, gnr. 13, bnr. 3, objnr. 1122/201/004, Oltedal, Nylund (arbeiderbolig for Svanedal Ullvarefabrikk)

- Bolighus, gnr. 14, bnr. 1, objnr. 1122/201/008, Nedre Oltedal

- Driftsbygning, gnr. 14, bnr. 1, objnr. 1122/201/009, Oltedal (Revet)
- Driftsbygning, gnr. 15, bnr. 1, objnr. 1122/113/019, Høgemark
- Driftsbygning, gnr. 15, bnr. 1, objnr. 1122/113/021, Løe "Løo"
- Driftsbygning, gnr. 16, bnr. 1,2, objnr. 1122/113/007, Ravndal - uteløe (har vært brukt som omgangskole)
- Våningshus, gnr. 16, bnr. 4, objnr. 1122/113/008, Ravndal
- Smie, gnr. 17, bnr. 1, objnr. 1122/113/018, Nevland – "Smia"
- Bolighus, gnr. 18, bnr. 4, objnr. 1122/113/001 (mangler skjema)
- Kjerrehus, gnr. 18, bnr. 4, objnr. 1122/113/002 (mangler skjema)
- Utedo, gnr. 18, bnr. 4, objnr. 1122/113/003 (mangler skjema)
- Bolighus, gnr. 22, bnr. 1, objnr. 1122/112/019, Helland
- Bolighus, gnr. 24, bnr. 1, objnr. 1122/112/011, Tjetland
- Sauehus, gnr. 24, bnr. 1, objnr. 1122/112/013, Tjetland
- Naust, gnr. 24, bnr. 1, objnr. 1122/112/014, Tjetland – "Bådhuset"
- Bolighus, gnr. 27, bnr. 2, objnr. 1122/112/008, Gjesdal – "Torvhådl"
- Driftsbygning, gnr. 27, bnr. 2, objnr. 1122/112/009, Gjesdal – "Torvhådl"
- Bolighus, gnr. 27, bnr. 13, objnr. 1122/112/002, Kirkehagen – "Kyrkjehagen"
- Smie, gnr. 27, bnr. 16, objnr. 1122/112/005, Gjesdal - Gjesdal Ljåfabrikk
- Uteløe, gnr. 27, bnr. 18, objnr. 1122/112/020, Gjesdal – "Bergje"
- Sauehus/ løe, gnr. 28, bnr. 2, objnr. 1122/110/032, Nedre Kluge – "Nedra Kloge"
- Bolighus, gnr. 31, bnr. 4, objnr. 1122/111/004, Kyllingstad
- Bolighus, gnr. 31, bnr. 6, objnr. 1122/111/006, Kyllingstad – Klapperdalen

- Bolighus, gnr. 37, bnr. 13,14, objnr. 1122/201/001, Oltesvik – "Vigjå"

- Bolighus, gnr. 37, bnr.?, objnr. 1122/201/005, Oltesvik – "Messå"

- Bolighus, gnr. 46, bnr. 14, objnr. 1122/003/035, Maudal

- Bolighus, gnr. 57, bnr. 2, objnr. 1122/303(?) /004, Molaug
- Bolighus, gnr. 58, bnr. 1, objnr. 1122/003/001, Haaland
- Støl, gnr. 58, bnr. 1, objnr. 1122/303(?) /027 (43?), Haalandstølen – "Stølen"
- Høyløe, gnr. 58, bnr. 1, objnr. 1122/003/016, Øygops
- Høyløe, gnr. 59, bnr. 1,6, objnr. 1122/003/010, Brådland
- Bolighus, gnr. 59, bnr. 4, objnr. 1122/003/013 (014?), Brådland
- Utløe, gnr. 60, bnr. 3, objnr. 1122/003/022 (19?), Eikeskog
- Bolighus, gnr. 61, bnr.?, objnr. 1122/307/001, Måen – "Månahuset"

- Våningshus, gnr. 65, bnr. 03/08, objnr. 112/003/032 (1122/304/004) - Mjåland
- Bolighus, gnr. 69, bnr.7, objnr. 1122/301/010 (043?), Eikeskog – "Eigjeskog"

- Bolighus, gnr. 69, bnr.8, objnr. 1122/301/008 (047?), Gilje

- Driftsbygning, gnr. 69, bnr.8, objnr. 1122/301/008 (048?), Gilje – Løe

- Bolighus, gnr. 69, bnr.12, objnr. 1122/301/001 (037?), Gilje

- Bolighus, gnr. 69, bnr.23, objnr. 1122/301/011 (050?), Gilje – Fjelltun – "Hansahuset"

- Bolighus, gnr. 72, bnr.1, objnr. 1122/301/007 (051?), Moen

- Bolighus, gnr. 74, bnr.3, objnr. 1122/301/012 (056?), Nødland

- Utløe, gnr. 76, bnr.1, objnr. 1122/302/016 (067?), Steinskog
- Bolighus, gnr. 76, bnr.3, objnr. 1122/302/003 (054?), Steinskog (Revet)
- Driftsbygning, gnr. 76, bnr.3, objnr. 1122/302/004 (055?), Steinskog (Revet)

- Utløe, gnr. 78, bnr.1, objnr. 1122/302/015 (066?), Steinskog

- Bolighus, gnr. 78, bnr.2, objnr. 1122/302/006 (057?), Dirdal – "Dyrdal Gård"

- Uteløe gnr. 78, bnr.5.6, objnr. 1122/302/009 (060?), Dirdal
- Bolighus gnr. 78, bnr.5.6, objnr. 1122/302/010 (061?), Dirdal

- Driftsbygning gnr. 78, bnr.5.6, objnr. 1122/302/011(062?), Dirdal

- Uteløe gnr. 78, bnr.5.6, objnr. 1122/302/017 (068?), Dirdal
- Uteløe gnr. 78, bnr.5.6, objnr. 1122/302/018 (069?), Dirdal

- Bolighus gnr. 78, bnr.12, objnr. 1122/302/008 (059?), Holmen

Flere av bygningene gjenstår å fotografere, og dette arbeidet vil gjøres ved anledning. Registeret viser imidlertid ikke foto av bygninger som er avbildet andre steder i planen.

Foto: Kulturkontoret (untatt Storahuset, gnr 5, bnr, 529: Geir Einarsen)

Gjesdal Bygdebook

Gjesdal Bygdebook

KINK

Kulturminner i norsk kraftproduksjon

MINNEVERN

LOV | FORVALTNING | HÅNDHEVELSE

MINNEVERN

LOV | FORVALTNING | HÅNDHEVELSE

Gjesdal

Indre del

minner i vassdrag

Flom- og erosjonssikring, kanaler o

erføringens kulturminner

ds Historie

1870 - 20

LITTERATURLISTE

- Alsvik, Jan (1989): Gjesdal Bygdebok 2, Stavanger
- Arneson, Søren (1939): Gards- og ættesoga for Gjestal, Bryne
- Bø, Olav (1992): Ryfylke- og Setesdalsheiene, Fjell og vidde nr. 8-1992, Den Norske Turistforening
- Erichsen, Egil Werner (1947): 75 år i norsk tekstil, Oslo
- Grimstvedt, Målfrid (1994): Fra haug ok heidni, Tidsskrift for Rogaland arkeologiske forening nr 3
- Fylkeskulturstyret i Rogaland (1989): Fylkesplan for kulturminner, del 1 og 2, Stavanger
- Henriksen, Herman (1983): Bygda i krig, Gjesdal
- Hernæs, Per (1994): Fra haug ok heidni, Tidsskrift for Rogaland arkeologiske forening nr 1
- Holme, Jørn (red) (2001): Kulturminnevern - lov, forvaltning, håndhevelse, bind I og II, Oslo
- Klovning, Ivar (1994): Fra haug ok heidni, Tidsskrift for Rogaland arkeologiske forening nr 3
- Mikkelsen, Gudtorm (1994): Gjesdal Gards- og Ættesoge bind I, Indre del, Stavanger
- Nordås, Hallvard (1989): Gjesdal Bygdebok 3, Stavanger
- Oftedal, Lars A. (fra og med 1868, håndskrevet): Gammel og ny tid fra Oltedal
- Opedal, Arnfrid (1994): Fra haug ok heidni, Tidsskrift for Rogaland arkeologiske forening nr 3
- Ravndal, Alf (1967): Ålgård kapell 50 år, Sandnes
- Samarbeid mellom NVE, Riksantikvaren og kraftbransjen representert ved Energibedriftenes landsforening (EBL), Statkraft og Hydro (2006): Kulturminner i norsk kraftproduksjon, Oslo
- Stavanger turistforening (2000): Høgt og lågt i Gjesdal, Stavanger
- Thime, Torkel (1999): Banelangs Ålgårdbanen gjennom 75 år, Statsarkivet i Stavanger
- Thu, Ove (1992): Ålgård Meieri 1892-1992
- Tjeltveit, Njål (1999): Gamle fjellvegar, Statens Vegvesen Rogaland
- Waula, Jørg Eirik (1998, 2001, 2011): Gjesdal Gards- og Ættesoge bind II-IV, Indre del, Stavanger
- Ålgård Rotary (2009): Ålgårds historie 1870 - 2007, Ålgård
- Årbok for Jærmuseet (1994, 2010): Sjå Jæren, Stavanger
- <http://www.miljolare.no/tema/kulturminner/artikler/tekniske-kulturminner.php>
- <http://www.trefokus.no/fullstory.aspx?m=29&amid=649>
- <http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Bygninger/Kirker/>
- www.kirkesok.no/
- <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/tema/kulturminner.html?id=1198>

HANDLINGSPROGRAM - PRIORITERTE TILTAK 2012-2015

	Tiltak	Gjennomføringsår	Kostnad	Finansiering	Ansvar for oppfølging	Samarbeidspartnere	Kommentar
1	Utarbeide helhetlig skiltplan for kulturminner	2012	50'-100'	Kulturbudsjett og eksterne midler	Kultur	Tjenesteområde teknisk og RFK	Ses i sammenheng med andre nye kommunale skilt og ny kommunikasjonsstrategi
2	Ta i bruk kulturminnesok.no for formidling på nett	2012-2015	100'	Eksterne midler	Kultur	Riksantikvaren (RA)	Prosjektstilling 3 mnd. i 2012 for å registrere data i kulturminnesok.no
3	Etablere kommunal støtteordning for eiere av verneverdige bygg	fom. 2013	100'	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur	Tjenesteområde teknisk	Retningslinjer utarbeides og legges frem for politisk behandling
4	Utarbeide estetisk veileder for bebyggelse i kjerneområdene	2013	50'	Kulturbudsjett og eksterne midler	Kultur	Tjenesteområde teknisk	Verktøy for plan- og byggesaksbehandlere
5	Etablere kommunal støtteordning for formidlings- og dokumentasjonsprosjekter	fom. 2013	50'	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur		Retningslinjer utarbeides og legges frem for politisk behandling
6	Etablere flere parkeringsplasser i tilknytning til Limagarden	2013	Må beregnes	Limafondet og eksterne midler	Kultur	Jærmuseet	
7	Nøyaktig oppmåling av samtlige valgte fornminnefelt	2013	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett og ekst. midler	Kultur	RFK	Først oppmåling av Moen, Frøyland og Lindland
8	Kyndig rydding og tilrettelegging av samtlige valgte fornminnefelt	2013	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur	Tjenesteområde teknisk	Gjøres i samarbeid med grunneiere og fokus på universell utforming
9	Vurdere å unnta eiendomsskatt for verneverdige bygg	2013	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur	Økonomiavdelingen	Kriterier utarbeides evt. og legges frem for politisk behandling

	Tiltak	Gjennomføringsår	Kostnad	Finansiering	Ansvar for oppfølging	Samarbeids partnere	Kommentar
10	Gjennomføre mulighetsstudie for fremtidig bruk av Veveriet	2013	Må beregnes	Se kommentar	Kultur	Veveriet as	Gå i dialog med eiere, vurderer tiltak i budsjett og søke eksterne midler
11	Utarbeide skjøtselplan for samtlige valgte fornminnefelt i samråd med grunneiere	2014	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett og ekst. midler	Kultur	Tjenesteområde teknisk og RFK	Gjøres i samarbeid med grunneiere
12	Sprinkleranlegg/vanntåkeanlegg på Limagarden	2014	Må beregnes	Limafondet og eksterne midler	Kultur	Tjenesteområde teknisk og Jærmuseet	Fim & Foto Design as sitter på råmaterialet
13	Slutføre filmprosjekt om tekstilindustrien på Svanedal	2014	30'	Kulturbudsjett	Kultur		
14	Definere kjerneområde fabrikk til hensynssone ved rullering av kommuneplanen med unntak av allerede regulerte områder	2014			Kultur	Tjenesteområde teknisk	
15	Definere og gjennomføre formidlingsprosjekt om kjerneområde fabrikk (skilting, kultursti)	2015	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur	Tjenesteområde teknisk og RFK	
16	Registrere og evaluere bygninger fra 1900 til 1950	2015	Må beregnes	Vurderes som tiltak i budsjett	Kultur	RFK	
17	Gjennomføre ny evaluering av SEFRAK bygg før 1900	2015	Må beregnes	Gå i dialog med eiere	Kultur	RFK	Gå i dialog med Lyse as og Oltedal 2015 om mulig samarbeid
18	Gjennomføre mulighetsstudie for ny bruk av Oltedal kraftstasjon	2015	Må beregnes		Kultur	Tjenesteområde teknisk, RFK og RA	

Handlingsprogrammet rulleres årlig ifm budsjett- og økonomiplan. Samtlige kostnader er grove overslag. Prosjekter budsjetteres og vurderes som tiltak i budsjettet. Generelt søkes det å ta i bruk ekstern finansiering der dette er mulig. Øvrige tiltak i kulturminneplanen som ikke er nevnt i handlingsprogrammet, kan prioriteres ved rullering.

Verneverdige bygninger

34 Nilsabakken

Bolighus gnr. 7, bnr. 666, Nilsabakken 2 A

Boligen er oppført i 1890 av Aalgaards Uldvarefabrikk A/S. Bygget var opprinnelig bolig for arbeidere på DFU.

Bolighus, gnr. 7, bnr. 667, Nilsabakken 4, Folkekjøkkenet

Huset ble oppført i 1892 og var opprinnelig bolig for ansatte ved Aalgaards Uldvarefabrikk A/S. Det ble omgjort til folkekjøkken i slutten av 1940 årene.

Bolighus, gnr. 7, bnr. 668, Nilsabakken 6, Håbøhuset eller Hans Nielsens hus.

Huset ble oppført i ca 1895 og var opprinnelig bolig for ansatte i Aalgard Uldvarefabrikk A/S.

Bolighus, gnr. 7, bnr. 669, Nilsabakken 8, Gunnarhuset eller Direktørboligen.

Huset i sveiterstil ble oppført i ca 1898 av Gunnar Nielsen som var direktør i Aalgard Uldvarefabrikk A/S.

Vernestatus: Vernestatus: De fire bolighusene i Nilsabakken er regulert til spesialområdet bevaring etter Plan- og bygningsloven.

26 Kluge, Bolighus, gnr. 28, bnr. 2,

Våningshus oppført i 1847.

22 Velstad, gnr.18 bnr.4,

Fjøs
Fjøset er antatt bygget i 1822. Det er bygget i tømmer og har autentisk grunn- og planform. Skillene mellom basene er de opprinnelige steinhellene.

Løe
Løen er antatt bygget i 1822 og har grindkonstruksjon. Ytterveggene er bygget utenfor grindene, slik at bygningen får en treskibet form. Grindene er naturvokst trevirke. Bygningen har stor grad av autentisitet.

Våningshus
Jærhus, antatt bygget 1822.

Kjørrehus
Antatt bygget i 1822 samtidig med de andre bygningene på tunet.

Vernestatus: Gårdsanlegget er regulert til spesialområde bevaring etter Plan- og bygningsloven.

Forminnnefelt

38 Ødegarden Homsland **X: 65 14 05 0 Y: 31 95 20**

Et av Norges mest komplette gårdsanlegg med beliggenhet i nordvestenden av Homslandsvatnet, i utmarka til gården Eidland. Garden har hatt flere bosetningsfaser både i folkevandringstida og i høymiddelalderen.

37 Røyseland **X: 65 18 57 2 Y: 31 62 66**

Gårdsanlegg som ligger på nordvestsiden av Øygardsvatnet. Anlegget er fra folkevandringstiden.

32 Fodnabergheia og Øvgarden ved Limagården **X: 65 18 89 3 Y: 31 98 38**

Gårdsanlegg som ligger på Ytre Lima, nord-vest for Limagården, og grenser til byggefelt øverst i Fiskebekkdalen. Anlegget er fra folkevandringstiden.

10 Lindland **X: 65 22 06 8 Y: 34 05 55**

Gårdsanlegg i Dirdal og ligger på flaten mellom Rv. 45 og Dirdalsåna i nærheten av skolen og Vegmuseet. Anlegget er fra folkevandringstiden

11 Frøyland **X: 65 22 88 6 Y: 33 88 98**

Gårdsanlegg og gravfelt i Dirdal som ligger på en slette sør for Dirdalsåna, mellom Vegmuseet og Gillestrøt. Riksvei 45 går gjennom feltet og deler dette på langs. Anlegget er fra folkevandringstiden. Et av de største forminnnefeltene i kommunen.

33 "Skyttarhuset" **X: 65 19 41 0 Y: 31 85 90**

Gårdsanlegg som ligger høyt og fritt på en liten flate på øst-siden av Kjerheiberget, ca 150 m vest for Skyttarhuset. Anlegget er fra jernalder/middelalder.

23 Moen **X: 65 19 01 0 Y: 32 58 82**

Gravfelt som består av ca 65 runde gravrøyser og ligger på en til dels myrete slette, like sør-øst for Fredly bedehus. Anlegget er fra eldre jernalder, men gravfeltet har gitt funn som kan dateres til tiden omkring Kr.f. Det største og best bevarte gravfeltet i kommunen.

1 Ravndal **X: 65 20 98 0 Y: 326290**

Gravrøys fra jernalderen.

Verneverdige bygninger

19 Høgemark

Fjøs, "GamlaFjøset", gnr. 15, bnr. 2
Fjøset er antatt bygget på 1700-tallet. Den har saltak og er bygget i tømmer. Inntil skifting av taket i 1950-årene hadde bygningen valmet tak i den ene enden.

Fjøs, "Sauahuset", gnr. 15, bnr. 1
Fjøset er antatt bygget på siste del av 1800-tallet. Det er bygget både i tømmer og laft.

20 Slettabo, gnr.19 bnr.1

Sammenbygget bolighus, løe og stall
Bolighuset er laftet mens stall og løe har grindkonstruksjon. Bygningen er fra om lag 1850. Dette er det eneste sammenbygde huset i Gjesdal kommune.

Fjøs
Fjøset er antatt bygget rundt 1850. Det er todelt, men en lavere og en høyere del, og er bygget i tømmer.

8 Frafjord, "Engelskhuset", gnr. 55, bnr. 12

Landsted
Huset ble bygget i 1896 som sommerbolig for engelske lordere som kom til Frafjord for å fiske laks.

2 Mjåland, "Godalshuset", gnr. 65, bnr. 4

Våningshus
Huset er antatt bygget i ca. 1780. Dette er et midtgangshus med symmetrisk fasade.

5 Nordre Elkeskogstølen, gnr. 60, bnr. 3

Støls hus
Stølen er trolig bygget på begynnelsen av 1800-tallet (seimest). Bygningen er i tømmer med tregavler og torvtak.

7 Kommedal, gnr. 56, bnr. 3

"Skulehuset"
Skolen ble bygget i 1894. Stor grad av autentsitet i grunnform- og plan gjør dette til en fin representant for skolestuene som ble bygget på denne tiden.

Uthus
Bygningen består av do og vedskjul. Grunnform- og plan er opprinnelig, men verneverdien er i vesentlig knyttet til tilhørende skolehus.

44 Holmen, gnr. 78, bnr. 12.

Jærhus. Antatt bygget i perioden 1800-1850..

Kulturmiljø

31 Limagården
Gjesdal bygdemuseum. Garden består av heimehus (1848), Forløe (ca 1800), sauehus (1900), nye løa med miljøloft (1948/1991), eidhus, smie og blekkhus. Eies av Gjesdal kommune og driftes av Jærmuseet.

30 Naust, Limavatnet
Naust i bindingsverk som tilhører Limagården.

24 Ljåsmie med bakerovn, gnr 10, bnr 3
Bygget i 1890-årene. Var i bruk til om lag 1916-20. Driftes av Jærmuseet.

23 Gjesdal lufafabrikk, gnr 27, bnr 16
Bygget i 1901 og var i drift fram til 1920. Trolig den eneste bevarte lufafabrikken i landet. Driftes av Jærmuseet.

29 Kvernhus med tørke, gnr 9, bnr 21
På dette stedet har det vært flere kvernhus for de ulike brukene på Ytre Lima. Dette kvernhuset er restaurert på 1970-tallet og driftes av Jærmuseet.

28 Førløe, gnr 9, bnr 289
Gjenreist i 1997 og er kopi av løa som har stått der tidligere. Driftes av Jærmuseet.

6 Fjellgården Mån, "Månahuset", gnr 61
Mån var den første gården som ble ryddet i Fjeldjålen, trolig allerede i tidlig middelalder. Jæren friluftsråd har restaurert våningshuset og reist et nytt bygg på tuftene etter fjøset.

9 Naust, Frafjord
Karakteristisk sjøhusrekke i Frafjord. Opprinnelig tilholdssted for brislingsmottak fra ca 1900.

14 Naust, Dirdal
Karakteristisk sjøhusrekke i Dirdal. Består av 9 naust og fritidsboliger.

3 Byrkjedalstunet, gnr.67 bnr.7

Rogalands mest besøkte turistattraksjon. Tunet tilbyr blant annet overnatting og servering. Konseptet er tuftet på kulturarv og tradisjon.

Verneverdige bygninger

45 Skurve, gnr. 3, bnr. 1

Jærhus. Bygget i 1801, men bestestova ble bygget til i 1847.

46 Edland, gnr. 5, bnr. 414

Jærhus. Antatt bygget i 1837.

47 Bærland, gnr. 6, bnr. 133

Jærhus. Antatt bygget før 1848.

48 Kongeparken, gnr. 7, bnr. 574

"Hattaland –huset". Jærhus. Ukjent byggeår.

49 Kongeparken, gnr. 7, bnr. 574

"Linehuset". Jærhus. Ukjent byggeår.

50 Ytre Lima, gnr. 9, bnr. 2

Jærhus. Antatt bygget rundt 1720 iflg. eier, men er tidfestet til ca. 1800 i SEFRAK - registeret.

51 Helland, gnr. 22, bnr. 3

Jærhus. Antatt bygget rundt 1870.

52 Helland, gnr. 22, bnr. 1

Jærhus. Bygget i 1848.

53 Tietland, gnr. 24, bnr. 1

Jærhus. Ukjent byggeår.

54 Gilja, gnr. 69, bnr. 23

Jærhus, Bygget før 1880.

55 Moen, gnr. 72, bnr. 1

Jærhus. Over 200 år gammelt.

Kirkebygg

25 Gjesdal kyrkje

Gjesdal kyrkje er bygget i tre og ble oppført i 1848. Kirken er utformet etter mønstertegninger av Hans Ditlev Franciscus von Linstow (1787-1851).

Vernestatus: automatisk listeført (1650 – 1850)

12 Dirdal kyrkje

Dirdal kyrkje er bygget i tre og ble oppført i 1903. Kirken er tegnet av byggmester Ole Knutsen Moluf.

36 Ålgård kirke

Ålgård kirke ligger er bygget i tre og ble oppført i 1917. Kirken er tegnet av arkitekt Ole Eriksen Stein (1867-1950).

17 Otledal kapell

Otledal kapell er bygget i tre og ble oppført i 1926. Kapellet ble avvigslet i 2002 og overtatt av Gjesdal brassband som bruker det til øvingslokale.

18 Otledal arbeidskyrkje

Otledal kirke er bygget i mur og ble oppført i 2002. Kirken er tegnet av arkitekt Olav Urstad (AROS).

21 Brekko friluftskapell

Friluftskapellet er bygget i tre og sto ferdig i 1997. Kapellet er tegnet av arkitekt Knut Hoem.

43 Ålgård baptistkirke.

Bygget i 1964. Kirken er tegnet av arkitekt Arne Sviland.

Tekniske og industrielle kulturminner

35 De Forenede Uldvarefabrikker (DFU)

Tekstilfabrikken
Nå kalt Veveriet, er oppført i 1898.

Prøvevevri (DFU)
Bygget i 1898 som kontorbygg, senere prøveveveri.

Stamphuset (DFU)
Vasshjul i 1870, senere den første turbin. Videre ble det smie, snekkerverksted, folkebad, prøveveveri og lager.

Trafo (DFU)
Transformator bygget ca. 1910.

Kraftstasjon (DFU)
Kraftstasjon, smie, snekkerverksted. Bygget i 1912.

Vernestatus: Tekstilfabrikken (Veveriet), prøveveveri, stamphuset og trafoen er regulert spesialområdet bevaring etter Plan- og bygningsloven.

16 Otledal kraftstasjon

Kraftstasjon fra 1909. Den første kraftproduksjonen i regi av Stavanger kommune foregikk her.

Vernestatus: Otledal kraftstasjon er regulert til spesialområdet bevaring etter Plan- og bygningsloven.

Krigsminner

4 Gloppepalsura

Det siste slaget i krigshandlingene i Rogaland ble utkjempet her, i Nord-Europas største steinur, de 22. april 1940.

15 Uburhedlaren

Helleren, som er 30 m lang og 25 m bred, var tilholdssted for om lag 80 personer som flyktet fra tys flyangrep i april 1940.

13 Minnestøtte, Dirdal

Minnestøtte over de som falt i kampene i april 1940.

Samferdsel

39 Giljaluvet

Liavegen, den første kjente veien mellom Gilja og Byrkjedal. I bruk fram til 1881. 4 generasjoners veier er i dag synlig mellom Gilja og Byrkjedal.

40 Røge bru

Steinhvelvbru bygget i 1900.

41 Gjesdal bru

Kloppbru fra midten av 1800-tallet. 200 m. øst for Ljåfabrikken.

42 Ålgård bru

Tidligere trebru. I 1857 ble det bygget ny bru med steinhvelvkonstruksjon.

Kjerneområder på Ålgård:

Fabrikk

Kjerneområde fabrikk oppfatter bolighus og produksjonslokaler etter tekstilindustriepoken langs Figgjoelva og i Nilsabakken.

---- Fotlandshagen indre sone ---- Fotlandshagen ytre sone

Kjerneområde Fotlandshagen omfatter det som i dag omtales som "Gamle Ålgård" og er inndelt i en indre og ytre sone. Her legges det spesielt vekt på arbeiderboligen og opprinnelige bygningsstrukturer.

---- Ålgård stasjon

Kjerneområde Stasjonen omfatter det som nå defineres som Ålgård nye sentrum. Bygninger som har spesielt kulturhistorisk verdi er Stasjonen og Lokstallen, med historien rundt jernbaneaktiviteten og Ålgård kirke. I Figgjoelva finnes åluserer som er et viktig kulturminne under vann.

- 1 ● Ravndal
- 2 ● Mjåland, "Godalshuset"
- 3 ● Byrkjedalstunet
- 4 ● Gloppedalen
- 5 ● Eikeskogstølen
- 6 ● Mån fjellgård, "Månahuset"
- 7 ● Kommedal "Skulehuset" og uthus
- 8 ● Frafjord, landsted, "Engelskhuset"
- 9 ● Frafjord, naust
- 10 ● Lindland

- 31 ● Limagarden
- 32 ● Fodnabergheia og Øygarden ved Limavatnet
- 33 ● Skyttarhuset
- 34 ● Nilsabakken
- 35 ● De forenede Uldvarefabrikker (DFU)
- 36 ● Algård kirke
- 37 ● Røyseland
- 38 ● Ødegarden Homsland
- 39 ● Giljajuvet, Liavegen
- 40 ● Rage bru

- 11 ● Frøyland
- 12 ● Dirdal kyrkje
- 13 ● Minnestøtte
- 14 ● Naust, Dirdal
- 15 ● Urbuhelleren
- 16 ● Oltedal kraftstasjon
- 17 ● Oltedal kapell
- 18 ● Oltedal kirke
- 19 ● Høgemark, "Gamla fjøset" og "Sauahuset"
- 20 ● Slettebø, sammenbygget bolighus, løe og stall

- 41 ● Gjesdal bru
- 42 ● Algård bru
- 43 ● Algård baptistkirke
- 44 ● Holmen
- 45 ● Skurve
- 46 ● Edland
- 47 ● Bærland
- 48 ● Kongeparken, "Hattalandshuset"
- 49 ● Kongeparken, "Linehuset"
- 50 ● Ytre Lima

- 21 ● Brekko friluftskapell
- 22 ● Jærhus, fjøs og løe, Vølstað
- 23 ● Moen
- 24 ● Gjesdal ljàfabrikk
- 25 ● Gjesdal kyrkje
- 26 ● Kluge, bolighus.
- 27 ● Ljåsmie med bakerovn
- 28 ● Forløe
- 29 ● Kvernhus med tørke
- 30 ● Naust, Limagarden

- 51 ● Helland
- 52 ● Helland
- 53 ● Tjetland
- 54 ● Gilja
- 55 ● Moen

Kulturminner og kulturmiljøer i Gjesdal kommune

Symboler

- Verneverdige bygninger
- Kirker og Kapell
- Tekniske og industrielle kulturminner
- Høyt prioriterte forminner
- Kulturmiljø
- Krigsminner
- Samferdsel

www.gjesdal.kommune.no

Gjesdal kommune
Rettedalen 1
4330 Ålgård